

Antik Roma'dan Fransız Devrimi'ne Cumhuriyetçi Düşünce

Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Giriş

Günümüzdeki devletlerin büyük çoğunluğunun adında “cumhuriyet” sözcüğü yer alıyor. Cumhuriyetlerin yeryüzünde bu denli yaygınlaşması dünya tarihi bakımından çok yeni bir olay. Çağdaş cumhuriyetler XVIII. yüzyıl sonlarında belirmiş ve sayıları XX. yüzyılda özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında bazı büyük monarşilerin yıkılması, ardından II. Dünya Savaşı sonrasında sömürge topraklarının bağımsızlıklarını kazanmasıyla büyük bir artış göstermiştir. Ancak cumhuriyet adını taşıyan devletler arasında başta siyasal yönetim biçimleri olmak üzere çok büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu devletlerden yola çıkarak cumhuriyet sözcüğü hakkında sağlıklı bir fikre sahip olmak neredeyse imkânsız gibi görünmektedir.

Bununla birlikte bu devletlerin ortak bir özelliği de vardır: Hiçbirinde kral, imparator, hükümdar, padişah vb. sıfatını taşıyan yüce bir makam sahibi bulunmaz. Dolayısıyla bu saptamadan hareketle cumhuriyetin her şeyden önce monarşinin (otokrasinin) karşı kutbunda yer alan bir siyasal yapılanma olduğu söylenebilir. Tabii cumhuriyet salt bu açıdan ele alınırsa, yani ona sadece kişisel iktidarın yoksunluğu anlamı yüklenirse, ilkel toplulukların da genelde bir tür cumhuriyet şeklinde örgütlenmiş oldukları sonucuna varılabilir. Ancak bu konuda bir çalışma yapılacaksa bunu siyasal antropologlara bırakmak gerekir. Benim burada ele almak istediğim konu, çağdaş cumhuriyetlerin öncesinde “cumhuriyet” (Latince *res publica*, İtalyanca *repubblica*, Fransızca *république*, İngilizce *republic*) adı altında var olan devletlerle sınırlı, özellikle de o dönemlerin siyasal aktörlerinin, düşünürlerinin cumhuriyete ilişkin görüşleriyle. Böylece okur, dergideki diğer makalelerin sayesinde cumhuriyetin ne anlam ifade ettiği ya da etmesi gerektiği ve de tarihsel süreç içinde nasıl bir değişim, dönüşüm geçirdiği hakkında bir fikir edinebilecektir.

Çalışmamı *Res Publica* adı altında yapılanmış Antik Roma Cumhuriyeti ile başlatacağım ve özellikle Roma'nın en önemli siyasal düşünürleri olarak kabul edilen Polybios ile Cicero'nun bununla ilgili değerlendirmelerini ele alacağım.

İkinci bölümde Orta Çağ'da ortaya çıkan kent-devleti cumhuriyetlerine kısaca değinip Floransa Cumhuriyeti yurttaş Machiavelli'nin cumhuriyet hakkındaki görüşlerini kapsamlı bir şekilde inceleyeceğim. Son bölümü Fransız Devrimi'ne ayıracağım. Burada Devrim aktörlerinin cumhuriyet konusundaki tartışmalarına, ilk modern cumhuriyet olarak nitelediğim 1792'de ilan edilen Fransız Cumhuriyeti'ne ve Jakobenlerin bir ideal devleti andıran cumhuriyet anlayışlarına yer vereceğim.

Aristokratik Cumhuriyetçilik

Roma kent-devletinde son Kral Tarquinius Superbus'un İ.Ö. 509'da kovulmasıyla kurulan Cumhuriyet yani *Res Publica* sözcük anlamıyla "kamusal şey, kamusal olan, kamuya ait" demektir. Ancak Roma toplumu kabileler-klanlar şeklinde bir soytemeli üzerinde örgütlenmiş olduğundan Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte her Romalı siyasal haklara sahip yurttaş konumuna yükselmedi. Başlangıçta iki temel sınıf bulunuyordu: Herhangi bir kabileye (*tribus*), bir klana (*gens*) üye olan *patrici*'ler ile olmayan *pleb*'ler. *Res Publica*'yı kuranlar soylu *patrici*'lerdi ve devlet yönetiminin önemli kurumlarında, makamlarında yer alma hakkı yalnız onlara aitti. İkinci sınıf yurttaşlar olarak nitelenebilecek *pleb*'ler ise birçok haktan yoksun bırakılmışlardı, hatta borçlarını ödeyemedikleri takdirde borç kölesi olma tehlikesi altındaydılar. Dolayısıyla Roma Cumhuriyeti ilk yıllarında tam anlamıyla aristokratik bir yönetim şeklinde yapılanmıştır.

Fakat bu durum uzun sürmedi. *Res Publica*, İ.Ö. I. yüzyılda son halini alıp çöküş içine girinceye ve İ.Ö. 27'de yıkılincaya kadar sürekli bir değişim içinde bulundu. Roma, dışarıda sömürgeci bir fetih politikasını başarıyla sürdürerek ve içeride köle emeğine dayalı bir ekonomik sistem benimseyerek sürekli olarak yayılıp büyüdü ve zenginleşti. Aynı zamanda toplumsal yapı gitgide daha karmaşık bir hâl aldı ve sınıflar arasında yeni farklılaşmalar ortaya çıktı. *Pleb*'lerin çeşitli haklar elde etmesi sonucunda zenginleşen *pleb*'ler ile aristokratların bir arada bulunduğu *optimates* (iyiler) sınıfı oluştu. Belli bir gelire sahip oldukları için askerliklerini süvari olarak yapan *pleb*'ler *equites* (atlılar) sınıfı adını aldı. Bunların altında yer alan diğer *pleb*'ler ise *populares* (avam) sınıfına dâhildi. Bu sınıfın içindeki en yoksullara sadece çocuklarına (*proles*) sahip olduklarından *proletarii* denildi. Tabii toplumun en altında da sayıları her gün biraz daha artan köleler bulunuyordu. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk döneminde *patrici-pleb* arasında yaşanan sınıf mücadeleleri daha sonraları bu yeni sınıflar arasında sürüp gitti.

İşte iç ve dış dinamikler diye nitelenebilecek bu gelişmeler, siyasal kurumların değişmesine, yeni kurumların yaratılmasına, kısacası *Res Publica*'nın giderek

daha halkçı bir görünüm almasına yol açtı. İlk önceleri sadece *patrici*'lerin seçilebildiği kurumlar aşamalı bir şekilde *pleb*'lere yani halktan (*populus*²) kişilere açık hale geldi. Böylece *pleb*'ler, en önemlileri iki konsül olan *magistratus* (yüksek devlet görevlisi) makamlarına seçilebilme hakkı kazandılar. Ardından, görevlerini tamamlayan *magistratus*'ların Cumhuriyet'in en etkili kurumu olan Senato'da yer almalarını kararlaştıran yasa sayesinde de dolaylı bir şekilde senatör olmayı elde ettiler. Soylular ile halkın birlikte katıldığı *Comitia Curiata* ya da *Comitia Centuriata* diye adlandırılan çeşitli meclislerden başka sadece *pleb*'lerin oluşturduğu *Concilium Plebis* denen bir başka meclis daha kuruldu. Bu meclisin kararlarını (*plebiscites*) tüm ülkede uygulama yetkisini zamanla kazanan *tribunus*'lar sadece *pleb*'ler yani *populus* arasından seçiliyorlardı. Son olarak, olağanüstü dönemlerde en fazla altı aylık bir süre için Senato'nun kararıyla konsüller tarafından atanan diktatörün de halktan olabilmesi imkânı sağlandı.

İ.Ö. 450'de kabul edilen *On İki Levha Yasası*'nın ardından *pleb*'lerin mücadelesi sayesinde çeşitli tarihlerde çıkarılmış yasalarla biçimlenen Roma Cumhuriyeti Anayasası'na göre tüm Romalı yetişkin erkekler eşit siyasal haklara sahip olan yurttaşlardı. Ancak yurttaşlığa büyük bir önem veren, bunu bir ayrıcalık olarak gören Roma bu hakkı, hâkimiyeti altına aldığı diğer halklara tanımadı ya da en azından farklı yurttaşlık biçimleri yarattı. Örneğin Latin kentleri sakinlerine (tıpkı Romalı kadınlara tanımış olduğu gibi) siyasal haklar içermeyen bir tür ikinci sınıf yurttaşlık hakkı vermekle yetindi. Bu açıdan bakıldığında *Res Publica*, gitgide genişleyen sınırları içinde yaşayan insanlar arasında çeşitli hukuki ayrımlar gözetilen eşitsizlikçi ve tabii köleci bir Cumhuriyet olarak tanımlanabilir.

Buna karşılık salt Romalı yurttaşlar açısından ele alındığı takdirde *Res Publica* ne anlama gelmekteydi? Her yurttaşın ilke olarak kamusal yaşamda yer alıp siyasal yöneticileri seçme ve yönetim organlarına seçilme hakkının olması nedeniyle Roma Cumhuriyeti'nin halkçı, hatta demokratik bir niteliğinin olduğu söylenebilir mi? Bunun yanıtı kesinlikle olumsuzdur.

Roma Cumhuriyeti'ni ciddi bir biçimde inceleyen ilk düşünür, yaşamının önemli bir bölümünü Roma'da geçirmiş olan İstoria (Tarihler) adlı yapıtın yazarı Yunanlı Polybios'tur. Platon ve Aristoteles'in siyasal yönetimlerin döngüsü (*anacyclosis*) kuramını benimseyen Polybios, her yalın yönetim biçiminin kısa sürede bozulup yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu kabul eder. Çünkü iyi anayasalar dediği monarşi, aristokrasi ve demokrasi özlerinde bozulma tohumlarını taşırlar. Dolayısıyla siyasal bozulmayı önlemenin yolu, bu üç yönetim biçiminin en iyi yönlerini alıp bir karma anayasa yapmaktır. Tarihe bakıldığında bir zamanlar var olan devletlerden Sparta ve Kartaca'nın bir tür karma anayasaya sahip oldukları

görülür, ama bu modelin en başarılı örneği Roma Cumhuriyeti'dir. Daha açıkçası *Res Publica*, bir demokrasi olmadığı gibi bir monarşi ya da bir aristokrasi de değildir, her üç iyi yönetim biçimini içinde barındırır.

Polybios, *Res Publica*'nın nasıl bir karma yönetim olduğunu açıklamak için Roma'daki siyasal güçlerin ya da daha doğrusu siyasal yönetim organlarının yetkilerini ve bunların arasındaki ilişkileri inceler. Anayasanın çok karmaşık olduğunu belirtip bir bakıma bunu "basitleştirerek" sadece üç temel unsurdan söz etmekle yetinir. Kendi deyişiyle bunlar, Konsüller, Senato ve halktır. Halk derken kastettiği organlar halk meclisleri ve halkın koruyucu temsilcileri olan *tribunus*'lardır. Roma Anayasası bu üç gücün ya da unsurun yetkilerini hukuki terimlerle belirlemiştir. Dolayısıyla *imperium*'u kullanan konsüllerin yürütme erkindeki konumlarına bakıldığında rejimin bir monarşi (aslında diarşi), *auctoritas*'a sahip olan Senato'nun devlet içindeki otoritesi ele alındığında bunun bir aristokrasi ve *potestas*'la donanmış halkın diğerlerinin kararlarını veto etmeye varan iktidarı söz konusu edildiğinde bunun bir demokrasi olduğu sanısına kapılabilir.

Demek ki Roma'da egemenlik, karma anayasanın temel yapı taşları olan bu üç unsur arasında dağıtmıştır. Yunanlı düşünürü göre Konsüller, Senato ve halk, hem birbirlerine karşıtlardır, hem de birbirlerini bütünlerler. Bu sayede devlette birlik sağlandığından her türlü sorunun üstesinden gelmek kolaylaşır. Bu noktada sözü Polybios'a bırakalım: "Bu üç bölümden herhangi birisinin kendini diğerlerinden büyük görmeye başlayıp gereğinden fazla iktidar ve otorite sahibi olmaya kalkışması durumunda, her üçü karşılıklı bağımlılık ilişkisi içine oturtulmuş ve her biri birbirlerini denetleyip aşırı isteklerini gemleyecek güçle donatılmış olduğundan, o bölümün [Anayasa tarafından] çizilmiş sınırlarını aşma girişimi ötekilerin sert tepkisinden duyulan korkuyla frenlenir ve unsurlar arası denge sağlanır. Böylece bu Cumhuriyet'te her şey olduğu gibi devam eder."

Cumhuriyet hakkında Polybios'tan kabaca yüzyıl sonra kalem oynatmış ve onun gibi benzer görüşler ortaya atmış olan düşünür Cicero'dur. Aynı zamanda önemli bir devlet adamı da olan Cicero, *De Republica* adlı yapıtında üç iyi yönetim biçiminin olumlu özelliklerini "krallar uyruklarına sevgi beslerler, seçkinlerde üstün bir bilgelik bulunur, halk ise özgürlüğü içerir," diyerek dile getirir. Dolayısıyla monarşi, aristokrasi ve demokrasinin iyi yanları alınıp birleştirildiğinde yetkin bir anayasaya ulaşılmış olunur. Bu yapılanma, kendi deyişiyle "devlette üstün ve kral niteliğinde bir otoritenin bulunması, bazı yetkilerin seçkinlerin elinde olması ve bazı işlerin halkın yargısına ve iradesine bırakılmasıdır". Karşımızda yine bir karma anayasa ya da karma yönetim anlayışı bulunuyor demek ki.

Cicero'ya göre, "tek bir insanın değil, birçok yurttaşın ortak dehasının ürünü, tek bir insan ömrünün değil, yüzyıllar süresince birçok kuşağın emeğinin eseri" olan Roma Anayasası, karma anayasanın en belirgin örneğidir. Üç yönetim biçimini bir potada eritip onlara özgü iktidar anlayışlarını dengeleyen *Res Publica*, yurttaşların özgürce, eşit bir biçimde yaşamalarını ve devletin düzen, istikrar içinde varlığını sürdürmesini sağlar. Buraya kadar Polybios'u izleyen Cicero, ondan farklı olarak, karma anayasadaki unsurların Roma'daki hangi siyasal kurumları karşıladığını açıklamaz. Çünkü "*potestas* halkta, *auctoritas* senatörlerde" diyerek, karma anayasanın temelde iki toplumsal gücün (yani halk ile soyluların) siyasal düzeyde bir denge-fren sistemi içine oturtulduğu bir düzen olduğunu vurgular. Daha açıkçası Cumhuriyet adındaki bu siyasal yapılanmada, halk da soylular da (ya da elitler de) egemen değildir; ortak bir yönetimdir söz konusu olan.

Gerek Polybios'ta gerek Cicero'da karma yönetimin parçaları olan siyasal kurumlar ya da toplumsal güçler arasında tam bir eşitlik var mıdır? Ya da tam tersine, bu parçalardan biri üstün bir konumda mı bulunmaktadır? Aslında her iki düşünür de elitist bir yaklaşımı benimser. Polybios'un kendi döneminde Senato sınıfının ya da *patrici*'lerin dünya görüşünü ve tabii *Res Publica* anlayışını dile getirdiğini söylemek gerekir. Ona göre karma anayasa içindeki güçler dağılımında Senato öncelikli bir yere sahiptir. Konsüller (ki genellikle *patrici* sınıfının içinden çıkarlar) sadece yürütme erkini kullanırlar, halk ise denetim yetkisiyle yetinir. Oysa Senato, başta mali işler olmak üzere geniş bir yetki alanıyla donatılmıştır. Bir başka deyişle *auctoritas*, *imperium*'un ve *potestas*'ın üstünde yer alır. Bundan ötürü, "konsüllerin Roma'da bulunmadığı bir sırada kente gelen ve orada yaşayan kişiler, kolaylıkla Anayasa'nın bütünüyle aristokrasi olduğunu sanabilirler."

Ayrıca Roma'nın Kartaca'ya karşı üstünlük sağlamasının ve sonuçta onu boyunduruğu altına almasının temel nedeni, Roma'da siyasal iktidara gerçekte senatörlerin yani soyluların sahip olmasıdır. Polybios, Roma ile Kartaca'yı karşılaştırırken Kartaca'da devletin yönetiminde halkın ağır bastığını, "alınacak tedbirlerin ve kararların çokluk tarafından görüşülüp tartışıldığını" yazar. Buna karşılık Roma'da, kendi deyişiyle "bütün iktidar Senato'nun elindedir", bundan dolayı da devlet işlerine dair tartışmaları en bilge kişiler yaparlar ve kararları da onlar alırlar. İşte bu yüzden Roma tarihteki en başarılı, en güçlü devlet haline gelmiştir. Böylece Polybios, *Res Publica*'yı bir karma anayasa biçiminde yorumlayarak, bir yandan Senato'nun siyasal yapının en önemli kurumu olduğunu gösterip *patrici*'lerin ellerinde tuttuğu gücü meşrulaştırır, öte yandan iktidarın paylaşıldığını vurgulayıp halkın bu sistemi benimsemesini sağlamaya çalışır.

Cicero'nun yazılarından sadece "*est res publica res populi*" (kamusal şey halkın şeyidir) deyiş bir cımbızla çekilip alındığında, onun halkçı bir cumhuriyet anlayışına sahip olduğu sanılabilir. Dolayısıyla nasıl bir cumhuriyeti savunduğu sorununa eğilmeden önce bu deyişteki iki kavrama kısaca değinmek gerekir. Cicero, burada *res publica* kavramına devlet ya da daha açıkçası doğru devlet anlamı yüklemektedir. Fakat bu kavramı bazen de bir siyasal rejimi, özellikle de karma anayasa şeklinde biçimlenen ve Roma'ya özgü olan siyasal yönetim biçimini ifade etmek için kullanmaktadır. Bu deyişte yer alan *populi* (yani *populus*) kavramı ise, daha önce belirtmiş olduğum üzere, Roma'da geçerli olan yaygın anlamı yani *patrici*'lerin, *optimates*'lerin, hatta belki *equites*'lerin altında yer alan "halk sınıfı" anlamı doğrultusunda ele alınmamıştır. Çünkü Cicero, bu deyişinin hemen ardından şu cümleye yer verir: "Halk sözcüğünden, herhangi bir biçimde bir araya toplanmış olan rastgele bir yığını değil, ortak bir yarar ile uyum halinde olan ve hukuksal bağlarla birleşmiş bulunan hayli büyük sayıdaki insan topluluğunu anlamak gerekir."

Tüm yurttaşların toplamı anlamındaki bu halk, gerçekte hukuki bir şekilde belirlenmiş sınıflara ayrılmıştı; dolayısıyla toplum hiyerarşik bir şekilde düzenlenmişti. Bu düzenleme doğrudan doğruya siyasal yapıya da yansıyor ya da senatörler sınıfının gözünde siyasal yönetimdeki hiyerarşi her ne olursa olsun aynı şekilde sürdürülmeliydi. İşte bu nedenle Cicero "*Res Publica*'nın yurttaşları olan herkes karşılıklı ilişkilerinde eşit haklara sahip olmalıdır", diye yazıyorsa da, eşitliğin tıpkı Platon'da olduğu gibi orantılı eşitlik olduğunu savunur. "İyi yurttaşlar kalabalıktan daha değerlidirler; insanların sayılmasının değil tartılmasının gerekli olduğuna inanıyorum", diyerek elitist yaklaşımını açıkça ortaya koyar. Ardından her yurttaşın *dignita*'sının (liyakat, değer, onur) farklı olduğunu belirtip devletin yönetiminde yüksek bir *dignita*'ya sahip olan yurttaşların (yani soyluların, *optimates*'lerin) ağırlıklı bir yere sahip olması gerektiği sonucuna ulaşır.

Cicero'nun burada olandan değil de olması gerekenden söz etmesinin nedeni, yaşadığı çağda (özellikle bir yönetim biçimi anlamında) *Res Publica*'nın bir çöküş içinde bulunduğunu düşünüp hayıflanmasıydı. Kendine biçtiği amaç ise, kendi deyişle "adı olup da kendisi olmayan Cumhuriyet'i" yeniden canlandırmak, idealize ettiği o eski günlerine geri döndürmekti. Bundan ötürü Cicero, Cumhuriyet'in en iyi dönemlerinden söz ederken şu satırlara yer verir: "Senato, devleti öylesine düzenli bir sistem içinde tutuyordu ki, cumhuriyetçi olmasına karşın yine de halka ilgileneceği fazla bir iş bırakmıyordu... Halk meclisleri kararlarının Senato'nun onaylamasından sonra yürürlüğe girmesi ilkesi, aristokrasinin iktidarını sürdürmesini sağlıyordu... Böylece bu karma sistemde, otorite, gerçekte halkın karşılarında boyun eğdikleri büyüklerin

[senatörlerin-soyluların] elinde bulunuyordu". Üstelik bu yapılanma Cicero'ya göre doğaya uygundur, kendi deyişle "gözü peklik ve yetenekçe üstün olanların zayıfları yönetmesi, zayıfların da en yetenekli olanlara kendiliklerinden boyun eğmesi" doğal düzenin gereğidir.

Bu noktada kaçınılmaz olarak şu soru karşımıza çıkar: Cicero, iktidarın elit bir azınlığın elinde bulunmasını yeğlediğine göre, neden Roma için açıkça aristokratik bir rejimi savunmayıp halk sınıfının belli yetkilerle donatıldığı karma yönetimi (yani cumhuriyeti) yetkin bir yönetim olarak nitelendirmektedir? Çünkü Cicero, halkın tümüyle siyasal yaşamın dışında bırakıldığı sistemlerin uzun ömürlü olamadıklarının bilincindedir. Ona göre halka yönetim düzeyinde bir yer verilerek kalabalığın devlet sistemi için bir tehlike oluşturması önlenir, hatta halkın bu sistemi kendi eseriymiş, kendi sistemiymiş gibi benimseyip koruması sağlanır. Sonuçta bu siyasal yapıdan kazançlı çıkanlar, gerçekten yönetimi elinde bulunduran seçkin sınıflardır.

Bu bağlamda Cicero, "eski bilge kralların yaptığı gibi halka bazı ödünler verilmelidir" diye yazar. Bunun Roma için anlamı, bazı yetkilerin, daha sıradan siyasal kurumların halkın eline bırakılmış ya da *tribunus*'luk gibi yeni kurumların yaratılmasına göz yumulmuş olmasıdır. Cicero, *De Legibus* (Yasalar Üzerine) adlı yapıtında, *tribunus*'ların zaman içinde gereğinden fazla bir güce sahip olmalarından yakınmakla birlikte, bu halk temsilcilerinin "genellikle halkı sakinleştirerek", yani varlıklarıyla sorunların yine kurulu düzen içinde aranması gerektiğini göstererek, sistemin sürekliliğinin sağlanması bakımından çok önemli bir işlevi yerine getirdiklerini belirtir. Dahası bu tür kurumların asıl önemi, halkta sistem içinde bir yere sahip olduğuna ilişkin bir inanç yaratmaktır. Böylece "en küçükler bile kendilerini büyüklerin eşiti sanırlar; bu da *Res Publica*'nın esenliğini sağlar". Demek ki Cicero'nun Cumhuriyet'i ideal bir rejim olarak nitelendirmesinin gerçek nedeni, seçkin bir azınlık iktidarının bu rejim sayesinde en kolay ve en güvenli bir şekilde yürütülüp sürdürülmesidir.

Gerek Polybios'un gerek Cicero'nun *Res Publica* hakkındaki bu değerlendirmeleri, Roma siyasal sistemini tam anlamıyla yansıtmaktaydı. Örneğin, tüm yurttaşlara açık olduğu için halk meclisleri denen ve *magistratus*'ları seçme, yasa projelerini onaylama gibi yetkilerle donatılan *Comitia*'larda oy verme usulü bireyler olarak değil, gruplar halinde oy vermektir. Seçmen grupları da öyle bir şekilde düzenlenmişti ki, toplumda azınlık olan üst sınıfların oyları her zaman belirleyici oluyordu. *Magistratus* makamlarının ve dolaylı olarak Senato sıralarının *patrici*'lerin dışındaki yurttaşlara açık hale getirilmesi de, Cumhuriyet yönetiminin halkçı bir görünüm kazanmasına yol açmamıştı. Çünkü uygulanan seçim sistemi, yoksulların oylarını satması ya da toplumun hiyerarşik bir şekilde

yapılanması² gibi nedenlerden ötürü, bırakın *populus* sınıfında yer alan yurttaşları, soylular dışındaki zenginleşip yükselmiş *pleb*'lerden (yani *optimates*'ler ile *equites*'lerden) herhangi bir kişinin bu mevkilere gelebilmesi çok ender görülen bir durumdu. İşte bir *equites* olup konsül seçilmiş, ardından senatörlüğe yükselmiş olan Cicero bu istisnai kişilerden biriydi. Ayrıca Roma Cumhuriyeti, kendisinin aristokratik (ve zamanla oligarşik) bir cumhuriyet olduğunu cümle âleme ilan etmekten de hiç geri kalmamıştı. Devlet dokümanlarına basılan ve kamu binalarının duvarlarına yazılan SPQR (*Senatus populus que Romanus* – Senato ve Roma halkı ya da Roma'nın Senato'su ve halkı) ifadesi, Senato ile halkın yönetimdeki ortaklığına işaret ediyor, ama Senato sözcüğünün ilk sırada bulunmasından da anlaşılacağı üzere, bu ortaklıkta baskın olan yönetici öğenin Senato olduğunu açıkça vurguluyordu.

Senatörler sınıfının ön planda yer aldığı Roma Cumhuriyeti'nde, yöneticilerin “ortak yarar, çıkar birliği, düzen, toplumsal uyum, siyasal denge” gibi sözcükleri ağızlarından düşürmedikleri görülmektedir. Ancak bu durum, Roma'nın tam anlamıyla huzurlu bir devlet olmasını sağlayamamış, ciddi iç çalkantılar yaşamasını engelleyememişti. Öyleyse nasıl olmuş da, zaman zaman patlak veren toplumsal-siyasal çatışmalara rağmen *Res Publica* bu kadar uzun süre ayakta kalabilmiş (yani Roma halkı bu sistemi kabullenip özümsemiş), dahası varlığını sürdürmekle kalmayıp emperyalist bir devlet haline gelebilmişti? Bunun nedeni, Roma Cumhuriyeti'nin kapsamlı bir hukuk sistemiyle donatılmış bir karma anayasa şeklinde düzenlenmiş olmasının ötesinde üç sacayağının üzerine oturtulmuş olmasıdır. Bu sacayaklarının ilki savaş, ikincisi din ve en önemlisi olan üçüncüsü de gelenekler ile erdemdir. Roma Cumhuriyeti, Franck Collin'in değerlendirmesiyle “aristokratların elinde tuttıkları askeri bir aygıt”, daha açıkçası bir savaş aygıtıydı. Gerçekten de Roma tarihine bakıldığında *Res Publica*'nın sonu gelmeyen savaşlar içinde bulunduğu görülür. Yönetici sınıflar hâkim ideolojinin merkezine Roma'nın yüce bir amacı, tanrısal bir işlevi olduğu görüşünü yerleştirerek, yurttaşlarının yüreklerinde kendilerini *Res Publica*'ya adama duygusu yaratıp bu duyguyu sürekli olarak beslemişlerdi. Böylece Romalıların, vicdanları rahat bir şekilde, “Roma uygarlığını” tüm dünyaya yaydıkları inancını taşıyarak yayılmaya bir savaştan bir diğerine koşmalarını sağlamışlardı.

Kitabında Roma'nın bu özelliğine değinen Polybios, “Romalıları, yalnızca birkaç eyaleti değil, fakat dünyanın hemen hemen bütün halklarını kendilerine boyun eğmeye zorladılar. Öyle ki, bugün hiç kimse onlara karşı koyamaz ve gelecekte hiç kimse onlardan daha üstün olmayı düşleyemez”, diye yazar. Ona göre *Res Publica*'nın çeşitli badireler atlatıp bu denli güçlü bir hale gelmesinin nedeni, (aristokratik ağırlıklı karma anayasasından başka) fetih politikasını ısrarla

sürdürmüş olmasıdır. Cicero da Cumhuriyet'in militarist, yayılcı bir nitelik taşımasının gerekliliği üzerinde durur. "Halkımız bağlaşıklarını koruyarak bütün dünyanın efendisi oldu," dedikten sonra Roma emperyalizmini meşrulaştırmaya yönelik şu düşüncelere yer verir: Bütün insanların Romalıların hükmü altına girmeleri doğrudur, çünkü *Res Publica* doğal yasaları uyguladığından adaletin ta kendisidir. Fethettiği ülkelerde yaşayan insanlar için yararlı olmakta, yasaları egemen kılıp adil bir düzen kurmakta ve barışı sağlamaktadır.

Düşünürlerin bu şekilde doğrulayıp meşrulaştırdığı savaşların içerideki işlevi, konsensüsü gerçekleştirmeye, daha açıkçası toplumsal ve siyasal güçler arasında uzlaşa sağlamaya katkıda bulunmasıdır. Cumhuriyet'in dış düşman tehdidini hep canlı tutması ve Roma'nın esenliğini korumanın tanrısal bir görev olduğu inancını yurttaşlarına aşılması sayesinde, dış tehlikelere karşı toplumun birlik içinde bulunmasının gerekliliğine vurgu yapılıyor ve Cicero'nun *res publica* sözcüğünün özünde bulunduğunu belirttiği ortak yarar ya da çıkar birliği (*utilitatis communio*) anlayışını sürekli olarak besliyordu. Böylece yurttaşların kendilerini devletle özdeşleştirip sistemi benimsemeleri kolaylaşıyor ve sınıf savaşlarını dizginleyebilmek ya da en azından törpüleyebilmek mümkün oluyordu.

II. Pön (ya da Pun) Savaşı'nın bu toplumsal birlik anlayışını daha da pekiştirdiği söylenebilir. Savaşın ülke dışında cereyan etmemesi, Hannibal'in Alpler'i geçerek 14 yıl boyunca İtalya'yı atlarıyla, filleriyle çiğnemesi, sadece Roma yurttaşlarının değil, fakat hemen hemen tüm Latin halklarının *Res Publica*'nın önderliğinde bir bütün olarak kaynaşıp birleşmesine yol açmıştı. Ayrıca dur durak bilmeksizin sürdürülen savaşlar, *pleb*'lerin, aşağı sınıfların düzen için bir tehlike oluşturmalarını önlemek bakımından da çok yararlıydı. Çünkü fetih politikası, yoksul yurttaşların içerideki konumlarından kaynaklanan doyumsuzluklarını dış ülke halklarını ezmelerini sağlayarak gidermekteydi.

İkinci sacayağı olan ve Kral Numa tarafından Romalılara "armağan" edilen çok tanrılı din, aynı inancı paylaştıkları için yurttaşlar arasındaki birliği güçlendiren, gelenek ve göreneklere bağlılığın sürdürülmesinde etkili olan ve toplumsal, siyasal ve askeri otoritelere itaat etme anlayışını pekiştiren önemli bir etmendi. Polybios, kitabında bu konuya el attığında, dinin yüreklerde yarattığı korkunun, halkın sistem içinde kalıp boyun eğmesi konusunda başrolü oynadığını belirtir. Kendi deyişiyle, "*Res Publica*'yı bir arada tutan başat unsur, tanrılara karşı duyulan büyük korkudur". Ona göre bu korku, kitlelerin gerek özel gerek kamusal yaşamlarında belli tutum ve davranış kalıpları içinde bulunmasını sağlar. Zaten dini yaratanların amacı da buydu, yani kitleleri denetim altında tutmak. Bu noktada Polybios, elitist yaklaşımını sürdürerek, kalabalığın yani *populus* sınıfının döneke olduğu, sınırsız tutkulara kapıldığı, aklını kullanamayıp

şiddete varan aşırılıklara kaçtığı için dine, dinsel söyleme ihtiyaç duyulduğunu ileri sürer. Ardından şu saptamada bulunur: “İşte bu nedenle, halkı denetim altında tutabilmenin tek etkili yolu, onun kafasında böylesine saklı korkular ve karanlık görüntüler yaratmaktır”.

Tıpkı Polybios gibi Cicero da, halkın var olan düzeni kabullenmesinde ve böylece aristokratik ağırlıklı Cumhuriyet’in sürdürülmesinde dinin temel bir işlevi yerine getirdiğini yazar. *De Republica* kitabında ilk olarak bir genelleme yaparak büyük adamların devlete yararlı olduğu için dini yarattıklarını belirtir, daha sonra bu yararın ne olduğunu Kral Numa öldüğü zaman ardında devletin sürekliliğini güvence altına alan dinsel inançlar sistemini, yani “tanrılar kültürünü” bıraktı diyerek açıklar. Dinin bu işlevi nasıl yerine getirdiği ise *De Legibus* kitabında ortaya konulur: Tanrıların insanların (özellikle aşağı sınıfların) yüreğine saldırdığı korku onları doğru yolda tutmakta, aynı tanrılara tapınma ise yurttaşların birlik içinde olmalarını sağlamaktadır. Ayrıca *Res Publica*’nın kabul etmediği yeni ya da yabancı tanrılar için bir kült oluşturulmaması gerektiği vurgulanır. Çünkü Cicero, resmen tanınmayan yeni tanrılara tapınmanın yurttaşların Cumhuriyet’e olan bağlılıklarını zayıflattığının (dolayısıyla özel dinsel inançların olumsuz bir işleve sahip olduğunun) bilincindedir. Böylece hem Polybios hem Cicero, *Res Publica*’nın bir dinle, özellikle “ulusal bir dinle” bezenmiş olmasının gerekliliği üzerinde dururlar ve dini devletin denetimi altına sokarlar.

Son sacayağını “gelenekler ve erdem” olarak adlandırdım. Tabii ki *Res Publica* bir hukuk devletidir, yasalarla temellendirilip yapılandırılmıştır. Ancak Romalılara göre yasaların da ardında gelenekler, görenekler vardır. Daha açıkçası yasaların harfiyen uygulanması ve herkesin yasalara itaat etmesi için tüm yurttaşların belli bir zihniyeti, davranış kalıplarını ve yaşam biçimini benimsemiş olması gerekiyordu. İşte bunu sağlayan Romalıların *mos majorum* dedikleri atalarının gelenekleri, görenekleriydi. Sürekli olarak bu gelenek ve göreneklerin öneminin vurgulanması ve yurttaşların küçük yaştan itibaren bu değerler doğrultusunda eğitilmesi sayesinde, her şeyden önce aile babasından (*pater familias*) başlayarak toplumdaki tüm otoritelere itaat etmek her Romalı için bir tür koşullandırılmış refleks haline getirilmeye çalışılmıştı. Ayrıca ahlaklı bir toplum olmanın sırrı, yine Romalılara göre ataların geleneklerine uyulmasında saklıydı. Böylece yurttaşlar çeşitli erdemlere sahip oluyorlar, yani kibirden, gösterişten, kişisel çıkar hirsından uzak durup dürüst, namuslu, alçak gönüllü insanlar olup ortak yararı hedefliyorlardı. Dahası, *mos majorum*’dan kaynaklanan ve çok daha fazla önem atfedilen bir diğer erdem *virtus*’tu.³ Latince *vir* (adam) sözcüğünden türetilmiş olan *virtus*; yiğitlik, kahramanlık, cesaret, yetenek anlamlarını içeriyor ve kişiden, vatan aşkını her şeyin üzerinde tutup yaşamını bu uğurda kurban etmeye varacak denli kamunun hizmetinde bulunmayı çağırıyordu.

Gerek Polybios'a gerek Cicero'ya göre *Res Publica*'yı ayakta tutan en önemli unsur *mos majorum*'dur ve tabii onun yurttaşlara aşladığı *virtus*'tur. Polybios, yücelttiği Roma'yı tam anlamıyla ahlakla yoğrulmuş bir toplum olarak betimler. "Köklü geleneklerinin bir sonucu olarak bütün Romalıların yüreklerinde yer eden soylu işler yapabilme heyecan ve isteğinden" söz edip hepsinin utanma duygusuna sahip olup öyle davrandığını iddia eder. Öyle ki Romalılar para konusunda bile dürüstlüğü elden bırakmazlar, ne rüşvet alırlar ne de yasa dışı yollardan kazanç sağlamaya kalkışır. Hem özel hem kamusal yaşamda geleneklere, ahlak kurallarına bağlı olmaları Romalıları diğer halklardan üstün kılmışsa da, aslında bu üstünlüğü özellikle (askeri ve siyasal bir anlam taşıyan) *virtus* sahibi olmaya borçludurlar. Bu bağlamda Polybios, "ülkesinde kahraman olarak tanınabilmek için her türlü acıya ve sıkıntıya göğüs gerecek kişilerin yetiştirilmesi için Roma'nın büyük çabalar harcadığını" belirtir. Böylece gözü pek, cesur bir yurttaş olarak yetiştirilen her Romalı, geleneklerin kutsallıkla donattığı vatanına, Cumhuriyet'e canla başla hizmet eder ve bu uğurda gerekiyorsa ölüme gitmekten bir an bile kaçınmaz ya da en sevdiği kişileri bile ölüme yollamakta bir an bile tereddüt etmez.

İşte *mos majorum* sürdürüldüğü ve *virtus*'tan geri adım atılmadığı için Roma Cumhuriyeti bilinen dünyanın egemen devleti haline gelmiştir. Ama Polybios için her yönetim biçiminin, dolayısıyla *Res Publica*'nın bile bozulup ortadan kalkması kaçınılmazdır. Yunanlı yazar, siyasal bozulmayı devletin büyüyüp zenginleşmesine ve bu değişimin yol açtığı ahlaksal çöküşe bağlar. Kendi anlatımıyla, toplumda zenginliklerin artması sonucunda üst sınıflar gösterişli ve debdebeli bir yaşam sürmeye başlayacak, alt sınıflar bundan rahatsız olup öfkeye kapılacak, ardından herkes ortak yararı hiçe sayıp kendi çıkarı peşinde koşacak, yurttaşların yükselme hırsına kapılmasıyla rekabet ortamı şiddetlenecek ve toplumsal birlik paramparça olacak, en sonunda da yasalara ve otoritelere saygı ortadan kalkacaktır. Demek ki Polybios'a göre gelenek ve göreneklere uyulmadığı ve başta *virtus* olmak üzere erdemlere sırt çevrildiği takdirde Cumhuriyet'in sürdürülmesi mümkün değildir.

"*Res Publica* atalarının gelenekleri ve kahramanlıkları sayesinde bu kadar uzun bir süre ayakta kalabilmişti," diye yazan Cicero, bu konuda Polybios ile aynı fikirdedir. Fakat Cicero ondan farklı olarak, (daha önce belirtildiği üzere) Yunanlı yazardan bir yüzyıl sonra yani Roma'nın çeşitli toplumsal-siyasal çalkantılar hatta iç savaşlar içinde debelendiği bir dönemde yaşamış olduğundan, idealize ettiği Cumhuriyet'in artık bozulup dağılma süreci içinde bulunduğunu düşünmektedir. Bir mektubunda "Roma, kanını, iliğini yitirmenin ötesinde görünüşünü bile değiştirdi. Artık ne *Res Publica* var ne de Senato, hiçbirinde saygınlık kalmadı", diye yazar. Bu duruma gelmesinin nedeni, geleneklerin, göreneklerin, Romalı

erdemlerin esamesinin okunmaması, kısacası toplumun ahlaksal bir çöküş içine girmiş olmasıdır. *De Republica* kitabındaki deyişle, “Roma’nın varlığını borçlu olduğu *mos majorum* öylesine bir unutkanlık içine sokuldu ki, uygulanmaması şöyle dursun artık hiç kimsenin ondan haberi bile yok... *Res Publica*’nin adı olup da kendisinin olmamasının müsebbibi talihsizliğimiz değil ahlaki suçlarımızdır”.

Böylece Cicero, Cumhuriyet’in kurtuluşunu ataların geleneklerinin ve erdemlerinin canlandırılmasına bağlar. Dolayısıyla yurttaşlara yitirmekte oldukları *virtus*’u, yani kişinin kendini kamu hizmetine adanması olan o yüce görev duygusunu yeniden aşlamak gerekmektedir. Bu noktada Cicero, yine elitist bir yaklaşım sergileyip yönetici sınıfların, senatörlerin belirleyici bir rol oynadıklarını ileri sürer. Çünkü ona göre *mos majorum* değerli insanların ortaya çıkmasını, bu seçkin insanlar da *mos majorum*’un halk tarafından benimsenip uygulanmasını sağlar. Demek ki her bakımdan yozlaşmış siyasetçiler devlet yönetiminde söz sahibi oldukları, dahası halk da bu kişilere öykündükleri için *Res Publica* yok olmanın eşliğine gelmiştir. Bu durumda yapılması gereken şey, ortak çıkarları kollayıp gözeten ve yüksek *dignitas*’ı olan *virtus* sahibi seçkin yurttaşların, yani ataların çizdiği yoldan şaşmayan soyluların, senatörlerin devlet dümenine geçip topluma çeki düzen vermeleridir. Kendi deyişle, “Yönetim için doğuştan yatkınlıkları olanlar her duraksamayı üzerlerinden atmalı, devlet işlerine girmelidirler; çünkü böyle yapılmazsa iyi bir yönetim sağlanamaz ve ruh yüceliği kurulamaz”. Böyle yapıldığı takdirde ise, Cicero sonuç olarak, “ataların göreneklerine ve kurumlarına uygun bir biçimde yaşanacağını” ve bu sayede “*Res Publica*’nın ebedi olacağını” iddia eder.

Roma’da ortaya çıkan ve beş yüz yıl kadar varlığını sürdüren Cumhuriyet, *res publica* sözcüğünün de ifade ettiği gibi kamusal şeydir, devlet tüm topluma aittir ve soylular ile (bir sınıf anlamında) halkın ortak bir şekilde gerçekleştirdiği bir yönetimdir. Ancak Polybios ile Cicero’nun yazılarında açıkça görüldüğü üzere bu karma yönetim aristokratik-oligarşik bir niteliğe sahiptir. Köleciler bir devlet olan Roma Cumhuriyeti’nin bir başka özelliği, erdemle özellikle de (çok daha sonraları Montesquieu’nün kullandığı tabirle) siyasal erdemle ilişkilendirilmiş olmasıdır. Cicero’nun korktuğu değişim onun ölümünden 16 yıl sonra gerçekleşip *Res Publica* yıkılınca, Cumhuriyet rejimi de yeryüzünden silinir, ta ki Orta Çağ’da ilk önce Venedik’te ardından diğer bazı İtalyan kent devletlerinde yeniden tarih sahnesine çıkıncaya kadar.

Halkçı Cumhuriyetçilik

Parçalanmış İtalya yarımadasındaki Cumhuriyet adını taşıyan kent devletlerinden en önemlileri Venedik, Floransa, Cenova ve Pisa’ydı. Bunların her biri, Roma

Cumhuriyeti'ni kendine şöyle ya da böyle model almıştı ve aristokratik-oligarşik bir biçimde yapılmıştı. Örneğin en uzun ömürlü olan ve belli dönemlerde epey güçlü bir devlet haline gelip tarihte önemli bir rol oynayan Venedik Cumhuriyeti, 697 yılında kurulduktan sonra uzun bir süre *Doge* (Doçe ya da Dük) denen ve seçimle iş başına gelip teorik olarak ömür boyu bu görevi sürdüren bir üst yöneticinin hükmü altında bulundu. 1172'de 42 *patrici* ailesinin üyelerinden oluşan Venedik Büyük Konseyi (*Maggior Consiglio*) kuruldu. Cumhuriyet'in en üst otoritesi durumuna gelen bu meclis, *Doge*'yi seçiyor, yasaları yapıyor, siyasi kararları alıyor ve yüksek devlet görevlilerini atıyordu. Venedik Cumhuriyeti 1223'te son halini aldı: *Doge*'nin, Küçük Konsey'in ve üç büyük yargıcın yer aldığı *Signoria* adındaki merkezi hükümet oluşturuldu. Bundan başka Senato, Üst *Collegio*, Onlar *Collegio*'su gibi daha başka yönetim birimleri de bulunuyordu. Tüm bu yüksek makamları işgal eden kişiler, zamanla üye sayısının artırıldığı Büyük Konsey'in içinden çıkıyorlardı. Bir başka deyişle, ekonomik gücü de elinde bulunduran küçük sayıdaki soylu ailelerin üyeleri dışında hiçbir Venedik "yurttaşının" bu makamlara ulaşabilmesi mümkün değildi. Daha açıkçası soylu olmayanlar, yani halk siyasi haklardan yoksun bırakılmıştı.

Diğer kent devleti Cumhuriyetleri'nde de durum pek farklı değildi. Buralarda Venedik'e göre daha fazla sınıf çatışmaları yaşanmış ve siyasi yönetim düzeyinde zaman zaman farklı düzenlemelere gidilmişse de, sonuçta iktidar her zaman güçlü ailelerin elinde toplanmıştı. Belki Venedik ile olan tek fark, siyasi haklara sadece soyluların değil, belli bir üst geliri olan halktan kişilerin de sahip olmasıydı.

Bu bağlamda Machiavelli'nin yurttaşı olduğu Floransa Cumhuriyeti'ne de kısaca değinmek gerekir. 1115'te doğduğu kabul edilen bu Cumhuriyet'te, ilk aşamada halk soyluların etkisini kırıp ağırlığını koydu. Ancak o dönemde halk (*popolo*) denen toplumsal kesim, çeşitli loncalarda yer alan burjuvalardan oluşuyordu. Yönetimin üst organları olan *Signoria*'da ve Konseylerde seçimle (bazen de kurayla) yer alma ayrıcalığı, yüksek burjuvalar olan tüccarlara, bankerlere, noterlere, zanaatkârlara vb. aitti. Buna karşılık alt loncaları oluşturan küçük esnaf ve küçük dükkân sahipleri, ancak (üye sayısı çok, dolayısıyla etkisi az olan) meclislere ya da yönetimin alt kademelerine seçilebiliyorlardı. Toplumun en altında bulunan ve çoğunluğu oluşturan sınıfların, yani emekçilerin, köylülerin (ve tabii kadınların) ise hiçbir siyasi hakkı yoktu.

1378 yılında dokuma sanayi işçilerinin başlattığı Ciompi ayaklanmasının sert bir şekilde bastırılması sonucunda Floransa Cumhuriyeti katı bir oligarşik rejim haline geldi. Yeni siyasi organlar hayata geçirilip siyasi haklardan yararlanan yurttaş sayısı çok azaltıldı, öyle ki en üst makamlar sadece 50-60 kişiye açıldı. 1434'te

banker Medici ailesi, her ne kadar Cumhuriyet'in kurumlarını ortadan kaldırmaya da devletin yönetimine kesin bir şekilde el koydu. 1494'te Medici'lerin iktidardan devrilmesinden sonra devletin başına geçen Savonarola adlı bir Dominiken rahip, Cumhuriyet'i 3000 yurttaşın katıldığı Büyük Konsey (*Consiglio Maggiore*) adı verilen bir meclisle ve 10 ya da 100 gibi çok daha az sayıda kişiden oluşan çeşitli yönetim kurumlarıyla donattı. Fakat Savonarola, teokratik ve püriten bir düzen kurduğundan burjuvazinin tepkisini çekip dört yıl sonra öldürüldü. Bunun üzerine hem Venedik'teki *Doge*'ye benzeyen ve *Gonfaloniere* adını taşıyan bir üst yöneticilik makamı tesis edildi hem de Büyük Konsey daha geniş bir kesime açıldı. Ancak siyasal haklara sahip olanlar, Floransa Cumhuriyeti'nin tüm tarihi boyunca görüldüğü gibi, yine nüfusun küçük azınlığını oluşturan büyük ve orta burjuvalardı. Cumhuriyet gerek Savonarola gerek burjuvazi tarafından yeniden yapılandırılmasına karşın fazla yaşayamadı. 1512'de İspanyol ordusu karşısında yenilgiye uğrayan Floransa, bir kez daha Medici ailesinin boyunduruğu altına girdi.⁴

Niccoló Machiavelli, Floransa'nın bu çalkantılı dönemlerinde yaşamıştır ve Cumhuriyet'in en önemli yönetim organlarından biri olan "Özgürlük ve Barış için Onlar Kurulu"nun sekreterliğine 1498'de atanıp bu görevi 14 yıl boyunca sürdürmüştür.⁵ Machiavelli, her ne kadar en iyi bilinen ve en fazla okunan yapıtı *Il Principe*'de (*Prens*) bir prensin, hatta bir despotun övgüsünü yapıyorsa da aslında cumhuriyetçi bir düşündürdür. Cumhuriyet hakkındaki görüşleri, özellikle *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (*Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler* ya da kısacası *Discorsi*) adlı kitabında yer alır. Bununla birlikte bu konuya diğer kitaplarında da değinilmektedir.

Siyaseti iktidara gelmek ve iktidarı korumak şeklinde ele alıp yeni bir yaklaşımla incelemeyi kendine amaç edinen Machiavelli, Floransa Cumhuriyeti'nin neden başarılı olamadığını, neden bir türlü istikrara kavuşup varlığını sürdüremediğini araştırır. Bu soruların yanıtlarını bulabilmek için de *Discorsi*'de tarihçi Titus Livius'un *Roma Tarihi* yapıtına başvurur. Çünkü ona göre insan doğası değişmediğinden, insani arzular ve tutkular her zaman ve her yerde aynı olduğundan, tarih bilgisi (ister bir düşünür ister bir siyasetçi olsun) siyasetle ilgilenenlere önemli malzemeler sunmaktadır. Ancak tarih yapıtları da dikkatli bir biçimde ele alınmalıdır. Çünkü bu yapıtlar olayları şu ya da bu amaç nedeniyle çarpıttıklarından, tarihi sorgulayıp yeniden yorumlamak gerekir. Böylece "Eskiler" ile "Modernlerin" karşılaştırılması yapılarak tarihten ders alınıp "Eskilerin" sunduğu örneklerden yararlanılır. Daha açıkçası kendi deyişiyse, "Eskilere" öykünülmesi sayesinde "bir cumhuriyet kurmak, bir devleti korumak, bir krallığı yönetmek, bir orduyu düzenlemek, bir savaşı sürdürmek, adalet dağıtmak, bir imparatorluğu büyütmek" gibi siyasal konularda doğru bilgilere ulaşılır.

İşte bu nedenle Machiavelli, tarihte en başarılı cumhuriyet olduğunu söylediği Roma Cumhuriyeti ile Floransa Cumhuriyeti'ni karşılaştırır. Bu karşılaştırmayı yaparak hem Floransa Cumhuriyeti'nin eksikliklerini, hatalarını ortaya döker, hem de doğru ya da mükemmel bir cumhuriyetin (*republica perfetta*) nasıl olması, nasıl davranması gerektiğine ilişkin görüşlerini sergiler.

Machiavelli *Discorsi*'nin hemen başında klasikleşmiş “monarşi, aristokrasi, demokrasi” şeklindeki devlet (ya da yönetim) biçimleri sınıflandırmasını kabul eder, ama bu rejimlerin süreklilik göstermeyip yozlaşmaya açık olduğunu belirtir. Ardından tıpkı Polybios ve Cicero gibi “karma yönetim”in üstünlüğü görüşüne ulaşır: “Bütün bilge yasamacılar, tüm yönetimleri kendi içinde barındıran bir yönetim biçimini seçmişler ve bunun daha sağlam ve daha sürekli olduğunu düşünmüşlerdir. Gerçekten, aynı anayasada, bir prensi, büyükleri ve halkın gücünü bir araya getirdiğinizde, bu üç erk karşılıklı olarak birbirlerini denetler”. Bu karma anayasanın tarihteki en belirgin örneği Roma Cumhuriyeti'dir. Tıpkı Roma'da olduğu gibi bir cumhuriyetin sürekliliği içermesi, “saf yönetimlerin” istikrarsız yönlerini törpüleyip bunların güçlerini kendi bünyesinde toplamış olmasından kaynaklanır. Machiavelli, cumhuriyetlere özgü bu sürekliliği İl Principe'de, “özgür yaşamaya alışmış bir kenti kim ele geçirir de yıkmaz ise onun tarafından yıkılmayı beklemelidir” diyerek dile getirir.

Bu alıntıda görüldüğü üzere Floransalı sekreter, cumhuriyet ile “özgür kent (site)” ya da “özgür yönetim” kavramlarını eşanlamlı olarak kullanır. Bu bakımdan salt siyasal bir anlam taşıyan özgürlük, biri dışsal diğeri içsel olan iki boyuta sahiptir. Dışsal özgürlük, cumhuriyetin dış güçlere, diğere devletlere karşı bağımsız olması ve dışarıdan dayatılacak herhangi bir siyasal köleliğe boyun eğmemesidir. İçsel özgürlük ise, ülkede herhangi bir prensin, bir hanedanın, bir toplumsal kesimin ya da bir sınıfın tahakkümünün kurulmuş olmaması, dolayısıyla farklı toplumsal güçlerin kendi çıkarlarını dile getirme olanağına koşut olarak hiçbir yurttaşın bir başkasının boyunduruğu altında bulunmamasıdır. Ayrıca bu özgürlüğün siyasal yönetimle ilişkisinin ne olduğunu iyice saptayabilmek için, “kimin özgürlüğü?” sorusunu da sormak gerekir. Machiavelli'nin buna verdiği yanıt, “halkın özgürlüğü”dür. Daha açıkçası, cumhuriyetin içsel özgürlüğünden söz etmek, ülkenin yönetiminde halkın otoritesi ya da daha geniş anlamda toplumun otoritesi dışında hiçbir otoriteyi kabul etmemek ve tüm yönetim erklerinin halktan kaynaklanıp ona karşı sorumlu olması demektir. Dahası özgürlük hukuki eşitliği de çağrıştırmaktadır. Machiavelli'ye göre cumhuriyete özgü bu eşitlik, (kadınlar dışında yetişkin erkekler olan) tüm yurttaşların soylarına ve gelir düzeylerine bakılmaksızın yasalar önünde eşit olup aynı siyasal haklara sahip olmaları demektir; dolayısıyla yönetim makamlarına gelmede gözetilen tek ölçüt yetenek ve liyakattir.

Cumhuriyet, özgürlüğü ve eşitliği içeriyorsa da, karma anayasa şeklinde düzenlendiğinden bir demokrasi değildir. Bu bağlamda Machiavelli'nin cumhuriyet ile demokrasi arasında bir bağlantı kurmamasının ötesinde, demokrasiyi olumsuz bir şekilde değerlendirdiğini de belirtmek gerekir. Ona göre demokrasi, bir toplumsal gücün diğerini ezdiği, dolayısıyla özgürlüğü dışlayan, bu nedenle de uzun ömürlü olamayan bir yönetimdir. Bu görüşünü örneklemek için, Atina'da demokrasiyi kuran Solon'un "halkın erkini bir prensin ve büyüklerin erkiyle sınırlamadığını", bu hatası nedeniyle de demokratik anayasanın fazla yaşayamadığını iddia eder. Ayrıca *Savaş Sanatı* adlı kitabında, Gracchus kardeşlerin karma yönetim anlayışını bozacak şekilde iktidarı halkın elinde toplama yani demokrasiyi kurma girişiminde buldukları için Roma Cumhuriyeti'nin bozulma süreci içine girdiğini ileri sürer.

Machiavelli'nin karma yönetim anlayışı, Polybios'taki siyasal kurumların dengesini işaret etmez. Floransalı sekreter, bu konuda Cicero'ya daha yakındır; karma yönetimi sınıflar arasındaki denge olarak algılar. Ona göre her toplumda halk ve büyükler (*i grandi*) olmak üzere iki temel toplumsal güç (sınıf) bulunmaktadır. Bu noktada bir parantez açarak, "büyükler" sözcüğüyle ne kastettiğini açıklamak gerekir. Büyükler, üst sınıf anlamına gelir; duruma göre zenginlerdir, soylulardır, Roma'daki *optimates*'tir, *patrici*'lerdir. Demek ki bir soylu sınıfının (*nobilita*) var olması cumhuriyete ters düşmez. Ancak Machiavelli *Discorsi*'de, soylular ile (asilzadeler olarak Türkçeye çevrilebilecek olan) *gentiluomini* arasında bir fark gözetir. Asilzadeler, kendi deyişle "herhangi bir meslekle uğraşmadan büyük topraklarından gelen rantla lüks içinde şatolarında yaşayan" ve kendileri gibi olmayan diğer insanları boyunduruk altında tutup ezen kimselerdir. Daha açıkçası Orta Çağ'da ortaya çıkan ve Fransa, İspanya gibi ülkelerde ve İtalya'nın birçok bölgesinde görülen soylulardır, derebeyleridir bunlar. Floransalı sekretere göre bu insanların olduğu yerde cumhuriyet olamaz. Öyleyse "çok sayıda asilzadenin bulunduğu bir ülkede cumhuriyet kurmaya çalışan kişi, ilk önce onları yok etmedikçe cumhuriyeti kuramaz". Oysa ne Roma, ne Venedik ne de Floransa Cumhuriyetleri'ndeki soylular *gentiluomini*'ye benzerler. Bu soylular, (her ne kadar Roma'dakiler büyük topraklara sahipse de) şatolarda oturmazlar, lüks içinde yaşamazlar ve halkı aşağılamazlar. Dolayısıyla bunlara *gentiluomini* dense bile, bu sözcük sadece bir saygı ve büyüklük unvanıdır. Demek ki Machiavelli büyükler ya da soylular sözcüğünü kullandığı zaman, derebeyi olmayan bu tür soylulardan, zenginlerden, kısacası üst sınıftan (ya da sınıflardan) söz etmektedir.

Ayrıca Machiavelli'nin kullandığı "halk" sözcüğüne de açıklık getirilmelidir. Büyüklerin karşısındaki toplumsal kesimin halk olduğunu söylediğine göre, büyüklerin dışında kalan herkesin halkı oluşturduğu varsayılmalıdır. Ayrıca

(ileride göreceğimiz üzere) doğru bir cumhuriyetin Roma'da olduğu gibi "yurttaşlar ordusuna" sahip olmasını savunduğu göz önüne alındığında, halka yine böyle geniş bir anlam yüklediği sonucuna varılır. Çünkü Machiavelli ülkedeki tüm yetişkin erkeklerin bu orduda yer almalarından söz ederek onların yurttaş olduğunu ve hep birlikte halkı oluşturduklarını kabul etmektedir. Dolayısıyla, her ne kadar çeşitli kitaplarında Roma Cumhuriyeti'nden ya da Floransa Cumhuriyeti'nin farklı dönemlerinden bahsederken zaman zaman *pleb*'in ve toplumun en alt tabakasının halktan farklı olduğunu yazıyorsa da, aslında arzuladığı ve mükemmel (*perfetta*) dediği cumhuriyet bir bütündür, halk da orta burjuvaziden köylülere kadar uzanan tüm sınıfları içermektedir. Bundan ötürü bu cumhuriyet, tam anlamıyla halkçı bir cumhuriyettir.

Machiavelli'nin karma yönetim dediği cumhuriyette bulunan ve birbirine karşıt bir biçimde konumlanmış olan halk ve büyükler arasındaki denge, Cicero'dan farklı olarak statik değil dinamiktir ve işleyebilmesi için çatışmacı bir ortamın varlığını gereksindirir. Çünkü Floransalı sekretere göre bu iki toplumsal güç ya da sınıf, zıt mizaçlara (*umori*), eğilimlere sahiptir: "Halk, büyükler tarafından yönetilmeyi de ezilmeyi de sevmez; büyükler ise halkı yönetmek ve ezmek isterler". Devletteki içsel özgürlüğün güvencesi, bu iki mizaç arasındaki çatışmadır. Daha açıkçası özgürlük, büyüklerin halkın aleyhine olacak şekilde iktidar arzularını gerçekleştirmelerinin yine halk tarafından engellenmesine bağlıdır. Ama aynı zamanda özgürlük, büyüklerin bir karşı ağırlık işlevi görmeleriyle halkın, mizacının ötesine geçmesinin, yani ezilmeyen olmaktan ezen olmaya (bir bakıma demokrasiye) yönelmesinin engellenmesiyle mümkün olur. Machiavelli'nin deyişiyle, "Her yerde, aynı nedenler tiranlığa yol açar: Halkta çok büyük bir özgürlük arzusu ile soylularda çok büyük bir yönetme arzusu". Her birinin aşırılıklarını karşılıklı olarak engelleyen bu mekanizmanın işleyişini, en açık biçimde Roma Cumhuriyeti'nde gözlemlemek mümkündür.

Machiavelli'ye göre Roma Cumhuriyeti, halk ile büyüklerin (ya da Roma'daki adlandırmayla *pleb* ile *patrici*'nin) uzlaşmaz çatışmasının bir ürünüdür. Kendi anlatımıyla, son kral Tarquinius'un devrilmesinin ardından Senato'yu ellerinde bulunduran soylular halkın üzerinde baskı kurmaya kalkışmışlar, ama halkın direnciyle karşılaşmışlardır. Birbirine üstünlük sağlayamayan bu iki sınıf arasındaki çatışma, bir noktada hukuksal yapıya yansıyor özgürlüğü güvenceleyen yasaların yapılmasına ve aynı zamanda bu yasalar sayesinde iktidar mücadelesinin yasallaştırılıp kurumsallaştırılarak bir düzen içine oturtulmasına neden olmuştur. Bu noktada sözü Machiavelli'ye bırakalım: "Senato ile halk arasındaki uyumsuzluk öylesine olağanüstü olaylar doğurmuştur ki, yasaların öngörmediğini [yani özgürlüğü] *fortuna*⁶ gerçekleştirmiştir[...] *Fortuna* Roma'ya o denli gülmüştür ki, otorite krallardan soylulara sonra

da halka geçmekle birlikte, [...] büyükleri erkle donatmak amacıyla krallık erki⁷ tümüyle ortadan kaldırılmamış, otoriteyi halka vermek için de büyükler otoriteden tümüyle yoksun bırakılmamıştır; fakat üç erkin karılmasıyla anayasa yetkin kılınmıştır. Anayasa bu yetkinliğe ancak Senato ile halkın uyumsuzluğu sayesinde ulaşmıştır”.

Böylece Romalılar, birbirleriyle çatışma içinde özgürlük bilincine sahip olup bu bilinci sürdürmüşler ve çatışmalarının bir sonucu olarak bu özgürlük bilincini “yasa”laştırıp pekiştirmişlerdir. Yaratılan bu yasaların en önemlilerinden biri, *tribunus* kurumuna ilişkin olan yasadır. Çünkü *tribunus*’lar, hem halkın kamusal yönetimden pay almasını sağlamışlar, hem de “Senato ile halk arasında aracı bir güç” işlevi görerek Roma özgürlüğünün en güvenilir bekçileri olmuşlardır. Machiavelli, özgürlüğün halk savunucusu olan *tribunus*’lara, yani halka emanet edilmiş olmasının gerekçesini, “Bir şey, onu kötüye kullanma arzusuna en az sahip olan kişilere emanet edilmelidir her zaman”, diyerek açıklamaya koyulur. Halk, hükmetmeyi değil yalnızca hükmedilmemeyi istediğinden, özgür yaşamaya yönelik daha büyük bir istence sahiptir. Dahası halk, özgürlüğü kötüye kullanacak kadar güçlü değildir ama büyüklerin bunu kötüye kullanmasını engelleyecek kadar güçlüdür. Bundan ötürü de özgürlüğü (dolayısıyla Cumhuriyet’i) zorunlu olarak daha iyi gözetir ve onu yıkmaya kalkışacak kişilerin karşısına hiç tereddüt etmeden dikilir.

İki sınıfın denge içinde çatışmasının bir ürünü olan Roma yasaları, bu dengeye anayasal bir güvence kazandırır, ama daha önemlisi çatışmaların kurumsallaştırılarak sürdürülmesine olanak sağlar. Eğer Roma’da bir uyumdan, bir uzlaşıdan söz edilebilirse bu, temelde, farklı çıkarların varlığına ve bu çıkarların çatışmaya varacak denli gerek anayasada belirlenmiş siyasal kurumlar eliyle, gerek toplumsal kesimlerin doğrudan eylemiyle dile getirilmesine ilişkin uzlaşıdır. Bu bakımdan çatışmaların kurumsallaştırılması, onların yalnızca siyasal alanla, siyasal organların kendi aralarındaki ilişkileriyle sınırlandırıldığı anlamına gelmez. “Gerçekte her özgür devlet, halka, tutkularını açığa vurma araçlarını sağlamalıdır; özellikle de tehlikeli durumlarda halktan başka bir gücü olmayan cumhuriyetler,” diyen Machiavelli’ye göre, Roma’da halk, *tribunus*’lara sahip olmasına karşın isteklerini ya da tepkilerini gerektiğinde kamusal alanda patırtı gücünü ifade etmekteydi.

Bu noktada *Discorsi*’den uzunca bir alıntı yapılması uygun olacaktır: “Zincirinden boşalmış bir halkın sürekli olarak Senato’ya bağıırıp çağırması, Senato’nun da halka hakaret üzerine hakaretler yağdırması, kimileri tarafından salt kargaşa ve düzensizlik olarak algılanmaktadır. Fakat Senato ile halkın çatışmasını kınayanlar, aslında özgürlüğün ilkesi olan şeyi reddetmektedirler; bu kişiler, bu kavgaların

kamusal alanda neden olduğu iyi etkilere değil de, yol açtığı patırtılara ve gürültülere daha çok önem vermektedirler... Bu kadar çok *virtù*'nun⁸ parıldadığı bu Cumhuriyet'in düzensiz olduğu ileri sürülebilir mi? *Virtù*'ları yaratan iyi bir eğitimidir, iyi bir eğitim de iyi yasalar sayesinde olur. İyi yasalar ise, birçok kişinin düşüncesizce kötilediği bu tür karışıklıkların ürünüdür". Bu nedenle Machiavelli, *il Principe*'de "cumhuriyetlerde daha çok canlılık, daha çok kin ve daha çok intikam arzusu vardır", diye yazar. Daha açıkçası bir cumhuriyet, halkın (ve tabii büyüklerin de) duygularına, tutkularına, arzu ve eğilimlerine bir çıkış yolu getirdiği takdirde iyi bir rejimdir. Dahası böylesine çatışmacı bir ortam, cumhuriyet yurttaşlığının ya da cumhuriyetçi yurttaş erdemlerinin yeşermesi için de gereklidir. Birey, kamusal alanda yer alarak, toplumsal sorunlar hakkındaki görüşlerini açığa vurarak kendini tam anlamıyla *virtù* sahibi bir yurttaş kılar.

Öyleyse Machiavelli için cumhuriyet, çoğulcu bir toplumsal yapı ve bu yapının kamusal alana yurttaşların sürekli bir katılımını içerecek şekilde yansımaları demektir. Bu durum kaçınılmaz olarak gürültü patırtıya yol açar. Fakat gürültü patırtı olduğu içindir ki, canlılık ve dinamizm içinde olan ülkede, tüm yurttaşlar topluluğunun iyiliğini-özgürlüğünü gözeten yasalar yapılır, uygulamalar gerçekleştirilir; kısacası devlet daha güçlü bir konuma yükselir. Bu nedenle sessizlik-sakinlik, çoğu kez, güçlü olmanın sağladığı bir dinginliği değil, fakat durağanlığa mahkûm edilip üzerine ölü toprağı serilmiş bir devletin köhnemişliğini ifade eder. Machiavelli'nin deyişiyle "Roma'da [olduğu gibi bir cumhuriyette] kargaşanın tohumlarını yok etmek, onun gücünün filizlerini ortadan kaldırmak demektir".

Bununla birlikte, Roma'da yaşanmış *pleb-patrici* çatışması ile İtalyan kent devletlerinde gözlemlenen hizipler ya da partiler arasındaki çatışmayı aynı kefiye koymamak gerekir. Machiavelli, özellikle *Floransa Tarihi (Le Istorie Fiorentine)* adlı yapıtında, İtalyan kent devletlerinin içine düştüğü kaos, iç savaş ve siyasal kölelik ortamının baş sorumlusunun hizipçilik anlayışı olduğunu vurgular. "Hizipler devletin yıkımına yol açar" diyen Machiavelli'ye göre, kendi kenti olan Floransa'da, bir bakıma genel yozlaşmanın bir uzantısı olarak, çeşitli yurttaşların kamusal çıkar yerine kişisel çıkar peşinde koşmaları ve bu amaçları doğrultusunda kendilerine bağlı gruplar, partiler örgütlemeleri nedeniyle "nefret, düşmanlık, doyumсузлук ve hizipleşmeler ortaya çıkmıştır; bunların sonucu olarak da ölümler, sürgünler yaşanmakta ve insanlar acı çekmektedirler". Tabii, yasalar da baskın çıkıp iktidarı ele geçiren hizbin hırsı ve çıkarları doğrultusunda yapılmaktadır. Kısacası, kişisel ya da ailevi çıkar hırsının körüklediği hizipler arası çatışmalar, hem özgürlüğün yitimi olan yozlaşmanın bir sonucudur hem de bu yozlaşmayı sürekli besleyen bir nedendir.

Oysa Roma gibi sınıfsal çatışmaların özgürleşmeye yol açtığı cumhuriyetlerde, bireyler sürekli olarak kamusal alanda yer almaları sayesinde tam anlamıyla yurttaşlara dönüşürler. Daha açıkçası, özgürlük tutkusu ile düzen sevgisini canlı tutan ve her şeyi kamusal şeye (*res publica*'ya) yönlendirip kamusal iyiliğe "endeksleyen" cumhuriyet, insanlarını *virtù* sahibi yapar ve bu *virtù*'yu sürekli yeniden üretir. Bu bakımdan bir cumhuriyet, var olmak için kesinkes iyi yasalar ve onları besleyen iyi görenekler üzerinde temellenmek zorundaysa da, bu yasalara ve göreneklere itaat eden gerçek yurttaşlara sahip olamazsa yaşamını sürdürmesi de mümkün olamaz.

Bu özelliklerinden başka, bir cumhuriyetin ayakta kalmasını sağlayan başka dayanakları da vardır. Bu dayanaklardan biri ordudur. "Bütün devletlerin temel ilkeleri, iyi yasalar ile iyi silahlardır", diyen Machiavelli, iyi düzenlenmiş orduların olmadığı bir yerde iyi yasaların da olamayacağını ileri sürer. Floransalı sekreterin silahlı güçlere bu denli önem vermesinin sebebi, siyaseti gerek bireysel özneler gerek kolektif özneler (halklar ya da devletler) arasındaki sonu gelmez bir iktidar mücadelesi, bir savaş ortamı olarak kabul etmesidir. Her ne kadar barışın, huzurlu bir yaşamın insanın temel ereklerinden biri olduğunu savunursa da, ona göre savaş her devlet gibi bir cumhuriyet için de zorunlu bir fenomendir. Öyle ki "bir cumhuriyet, sakin bir şekilde varlığını sürdüreceği ve huzurlu bir biçimde özgürlüğünden yararlanacağı umuduna kapılamaz. Çünkü komşularına saldırmazsa, kendisi onlar tarafından saldırıya uğrayacaktır; bu saldırı ise, onda fethetme arzusunu doğuracak ve ister istemez fethetme zorlanacaktır."

Böylece "saldırmayan saldırıya uğrar" anlayışını benimseyen Machiavelli, her cumhuriyetin iki büyük tutkusundan birisinin özgürlüğü korumak diğersinin ise büyümek olduğu sonucuna varır. Yok olmamak için saldırgan olup büyümek bir siyasal zorunluluktur. Machiavelli'nin deyişiyle, "Büyümeden varlığını sürdürmesini istediğiniz bir cumhuriyet kurmuşsunuzdur; oysa zorunluluk, kuruluşunun amacına karşın yine de onu büyümeye zorlar". Zorunluluğa getirilen yanıt, siyasal erkin artırılarak diğer devletlerin aleyhine büyümektir; tıpkı küçük Roma Cumhuriyeti'nin bir imparatorluğa dönüşmesi gibi.

"Savaşlar altınla değil, çelikle", yani iyi askerlerle kazanıldığından, bir ordunun iyi olup olmaması, onu oluşturan askerlerin niteliğiyle doğrudan bağlantılıdır. Floransalı sekreter, döneminin İtalyan kent devletlerinin ordularını *condottieri*'den yani paralı askerlerden oluşturmalarını çeşitli yapıtlarında çok ağır bir dille eleştirir. Ona göre savaş konusunda tarihin verdiği ders, *condottieri* sisteminin terk edilip antik toplumların örnek alınması, özellikle Roma'nın "yurttaşlar ordusu" uygulamasının yeniden hayata geçirilmesidir.⁹

Machiavelli, “yurttaşlar ordusunun” ya da “ulusal ordunun” her devlete gerekli olduğunu açıklamakla birlikte, böyle bir askeri yapılanmanın monarşilerden çok cumhuriyetler için daha önemli olduğunu vurgular. Çünkü ordunun yurttaşlardan oluşturulması sayesinde içeride birliğin sağlanıp sürdürülmesi kolaylaşır. Silah altında toplanan yurttaşlar, aralarındaki anlaşmazlıkları unutup dayanışma içine girerler, birbirlerini dostları-kardeşleri olarak görürler, düzen ile disiplinin önemini kavrarlar ve sonuçta tam anlamıyla yurttaşlık *virtú*'suna sahip olurlar, yani kamusal çıkarı kişisel çıkarlarına yeğlerler. Bu bakımdan bir cumhuriyet, dış düşman tehlikesini yurttaşlarının kafasında hep canlı tutmalı ve sürekli olarak savaşa yönelik olmalıdır. Ancak ordunun cumhuriyetin hizmetinde olduğu da unutulmamalıdır; bir başka deyişle, nasıl bir prensin kendi ordusunu yönetmesi gerekiyorsa, cumhuriyet de yurttaşlar ordusunu yönetmeli ve herhangi bir komutanın gereğinden fazla erk elde edip rejimi tehdit etmesine izin verilmemelidir.

Cumhuriyetin iyi ordudan başka bir diğer dayanağı iyi, yararlı dindir. Machiavelli'ye göre iyi silahlar ile iyi yasaların birbirini desteklemesi gibi, dünyevi bir kurum olarak ele aldığı din de bunlarla ilişki içindedir: İyi silahlar olmadan iyi bir din kurulamaz, ama böyle bir din yoksa askeri *virtú* sürdürülemez; ya da iyi yasalar olmadan iyi bir dinin, iyi bir din olmadan da iyi yasaların varlığından söz edilemez. Machiavelli, tarihte iyi bir dinin örneğini yine Roma'da bulur ve iyi bir dinin yine prensliklerden çok cumhuriyetler için çok daha önem arz ettiğini ilave eder. Çünkü halka belli bir biçim vermek, onu belli bir yerde tutmak için, monarşilerde yaratılan “prens korkusu” tek başına yeterli olabilir; buna karşılık cumhuriyetler, halkın yüreğine böyle bir korku salamayacakları için ancak “Tanrı korkusunu” kullanabilirler. Tanrı korkusu, “halkı iyi kılmada, birlik içinde tutmada” ve yurttaşların yasalara itaat etmesini sağlamada çok önemli bir işlevi yerine getirir.

Bu yüzden, halkın dinsel inancının sürekli canlı tutulması ve bu inancı zedeleyecek hiçbir şeye izin verilmemesi gerekir. Kendi deyişiyle, “Tanrı kültürüne bağımlılık cumhuriyetlerin büyüklüğünün en sağlam güvencesi, dinin aşağılanması ise cumhuriyetlerin yıkımının kesin nedenidir. Yüce Varlık korkusunun bulunmadığı devletin vay haline, yok olması kaçınılmazdır”. Bu çerçevede din, askerleri daha disiplinli kılp yüreklendirmek, orduları Tanrı korkusunun yol açtığı bir zorunluluk içine sokarak daha savaşkan hale getirmek bakımından da yine yaşamsal bir işleve sahiptir.

Machiavelli, Roma örneğinden hareketle dinin cumhuriyetler için ne denli önemli olduğunu ileri sürüyorsa da, Hıristiyan dinine ya da daha doğrusu Hıristiyanlığın Roma Kilisesi “versiyonuna” karşı çok olumsuz bir tavır takınır. Ona göre Roma

Kilisesi'nin Hıristiyanlığı, "sıradan ve basiretsiz insanları yüceltmekte", "tevazuyu, sefilliği ve insani şeylerin aşağılanması yüce mutluluk olarak kabul etmekte", "alçakgönüllülüğü ve insanın içe dönük erdemlerini ödüllendirmekte", "bu dünyadaki başarıları önemsemeyerek" gözleri öte dünyaya çevirtmekte, kısacası, halkları özgürlük tutkusundan, atılganlık ruhundan, yurttaşlık *virtù*'sundan yoksun bırakmaktadır. Oysa Romalıların dini, Hıristiyanlığın tam tersi özelliklere sahiptir: En büyük iyiliği "ruh yüceliği, bedensel güç ve insanları korkunç kılan tüm nitelikler" olarak sunar ve bu dünyayı ön plana çıkarıp dünyevi başarıları ödüllendirerek özgürlük aşkını, dolayısıyla vatan sevgisini canlı tutar.

Buradan hareketle Machiavelli'nin, cumhuriyeti ayakta tutmak için Romalıların kine benzer yeni bir din, yeni bir inanç sistemi yaratma ya da en azından Hıristiyanlığı bu yönde "reform" etme anlayışına ulaştığı söylenebilir. Ona göre devletin denetimi altına sokulan ve devletin hizmetine koşulan böyle bir din sayesinde halk, Roma Kilisesi'nin Hıristiyanlığı nedeniyle içine düştüğü uyuşukluktan ve tembellikten kurtarılıp yeniden yüreklilik, savaşkanlık, vatanseverlik, disiplini özümsemek, yasalara itaat etmek, kamusal çıkarı gözetmek gibi yurttaşlık erdemlerine yöneltilir; kısacası, cumhuriyet var kılınır ve yaşatılır.

Machiavelli, her ne kadar "ideal devlet" anlayışından çok uzaksa da, cumhuriyetin özgürlüğe ve eşitliğe tutkun bir halk için en iyi rejim olduğunu kabul eder. Ayrıca halkı prensle, dolayısıyla "halk yönetimi" ya da "özgür yönetim" dediği cumhuriyeti prenslik (ya da otokrazi) ile kıyaslayarak, bu görüşünü destekleyen başka gerekçeler de ortaya koyar. İlk önce, tıpkı Roma halkı gibi yasalara uygun bir şekilde yöneten bir halkın en bilge bir presten bile daha ihtiyatlı, daha kararlı, daha tutarlı olduğunu belirttikten sonra, "*Halkın sesi Hakkın sesidir* sözü boşuna söylenmemiştir", diye devam eder ve ardından şu saptamalarda bulunur: Ortak iyiliğe tutkun olan ve vatanının görkemli olmasını kendine hedef edinen halkın, geleceği öngörme, neyin iyi neyin kötü olacağını önceden kestirme konusunda mucizevi bir yeteneği vardır. Bundan ötürü yargılarken daha doğru kararlar verir ve devlet görevlilerini seçerken ya da makamları dağıtırken hemen hemen hiç yanılmaz. Presten daha fazla *virtù*'ya sahip olan halk, ülkeyi daha iyi yönetip geliştirir, düzeni daha iyi korur, hırslı kişilerin yükselme tutkusunu kamusal iyiliğe "kanalize" eder, ordu komutanlarını daha iyi denetim altında tutar ve hatalarından daha kolay geri döner, oysa bir prens ancak kılıç ile yola getirilir. Üstelik halk, seçim sistemini kullanarak bir dizi yetenekli yurttaş ardı ardına yönetim kademelerine getirir ve böylece *fortuna*'yla baş etme imkânına kavuşur. Kendi deyişiyle, "Cumhuriyetlerin monarşilere göre daha güçlü bir sağlığa ve daha uzun bir ömre sahip olmalarını sağlayan şey, yurttaşlarının yeteneklerinin farklılığı ve çeşitliliği sayesinde zamanın yol açtığı koşulların değişimine daha kolay ayak uydurabilmeleridir".

Bu alıntının da işaret ettiği gibi, Machiavelli'nin cumhuriyeti monarşiye yeğlemesinin bir bakıma en önemli nedeni, cumhuriyetin "kurumsallaşmış iktidar" anlamında tam bir devlet özelliği taşıması; bir başka deyişle, güçlü bir kurumsal yapılanma olarak kalıcılığa, sürekliliğe sahip olmasıdır. Bir monarşide devlet iktidarı ister istemez prensin kişiliğinde somutlaştığından devletin kaderi büyük ölçüde prensin kişiliğine bağlıdır. Floransalı sekreter, *Discorsi*'de bununla ilgili bir örnek verirken Osmanlı İmparatorluğu'na göndermede bulunur. Sultan II. Beyazıt'ın güçsüz bir padişah olmasına karşın, komşularını dize getirmiş olan (Fatih) Sultan II. Mehmet'in ona bıraktığı güçlü ve sağlam padişahlık yapısı sayesinde bu monarşinin varlığını sürdürebildiğini yazar. Ancak hemen ardından, "Ama bugün iktidarda olan oğlu Selim, dedesinden çok babasına benzeseydi, bu imparatorluğun işi bitikti", diye bir yargıda bulunur.

Demek ki kişisel iktidar anlayışı, monarşilerin en zayıf noktasını oluşturmaktadır. *Discorsi*'deki deyişle, "yönetenin [olumlu] niteliklerine bağlı olan imparatorluklar, kısa sürelidir; çünkü bu nitelikler, o kişiyle birlikte yok olur". İşte bu nedenle, Machiavelli'ye göre her ne kadar monarşi de yasalı bir yönetimse de (ya da böyle olması gerekiyorsa da), bir anlamda yasaları "egemen" kılan, bu sayede iktidarı kişisizleştirip tümüyle kurumsallaştıran ve üstelik insanları kamusal sorunlarla ilgili yurttaşlara dönüştüren tek yönetim biçimi cumhuriyettir. Dolayısıyla halkın siyasal alana katılımıyla iktidarın kişisizleştirilip kurumlar aracılığıyla işletildiği cumhuriyet, "modern devlet" ya da "gerçek devlet" adını hak eden tek siyasal yapılanmadır. Bu bağlamda Machiavelli, bir devletin monarşi şeklinde kurulmasının daha kolay olmasına rağmen varlığını sürdürebilmek için cumhuriyete dönüşmesinin de gerekli olduğunun altını çizer. Bu konuda son sözü yine Floransalı sekretere bırakalım: "Tek bir kişi bir devlet kurmayı kolaylıkla becerebilir; fakat yönetim tek kişinin eline bırakılırsa devletin ve yasaların ömrü çok kısa olur; bunlara uzun bir yaşam biçiminin yolu, yönetimi çokluğun [halkın] özenli bakımına ve korumasına bırakmaktır. [...] Prenslar yasalar koymak, ülkeye bir anayasa vermek ve yeni yapılar oluşturmak bakımından halklardan üstünseler de; halklar, kurulmuş yapıları korumak bakımından prenslerden öyle üstündürler ki, yasa koyucuların görkemine görkem katarlar".

Machiavelli'de cumhuriyete yüklenen bir başka özellik, "Makyavelizmi"¹⁰ prenslikler gibi kullanmayı bilmesidir. Daha açıkçası, nasıl Roma Cumhuriyeti kendisini koruma gereksinimi duyduğunda sahtekârlık, hile, şiddet, cinayet gibi yollara başvurmuşsa, bir cumhuriyet de zorunluluklar karşısında tıpkı bir prens gibi davranabilir ya da davranmalıdır. *Discorsi*'nin bölümlerinden birine "Vatanı, ister alçaklıkla ister onurla olsun, korumak gerekir. Bütün araçlar iyidir, yeter ki vatan korunsun" başlığını koyan Machiavelli'ye göre, her yurttaş

ülkesinin yaşamı ve özgürlüğü söz konusu olduğunda “adaletli ya da adaletsiz, merhametli ya da gaddarca, övgüye değer ya da alçakça” olup olmadıklarına bakmaksızın her türlü aracı kullanmalıdır. Burada güdülen amaç, ahlaki değil siyasal bir amaçtır. Dolayısıyla, bu doğrultuda kullanılan araçları da salt siyasal açıdan ve doğrudukları sonuçlar bakımından değerlendirmek gerekir.

Siyasal araçların seçiminde hiçbir ahlaki ölçüte yer vermediğinden ötürü Machiavelli, bazı yorumcular tarafından ahlaksızlığı (immoralizm) savunmuş, ahlaki anlamda kötülüğün övgüsünü yapmış bir düşünür olarak nitelendirilmektedir. Oysa Machiavelli siyaseti ahlaktan ayırmakla birlikte, ahlaki yaklaşımı tümüyle reddetmez. Çeşitli yapıtlarında sürekli olarak, insanlar arasındaki ilişkilerde iyilikseverlik, açık sözlülük, dürüstlük, sadakat, adalet gibi ahlaksal erdemlerin özellikle cumhuriyetler için ne denli önemli olduğunu vurgular. Çünkü bu nitelikler, insanların iyi yurttaşlara, yani kamusal iyiliği hedefleyen *virtù* sahibi kişilere dönüşmeleri için gereklidir. Bu olmadığı takdirde karşınızda, yurttaşlardan oluşmuş bir halk değil, fakat kişisel-özel çıkarlar peşinden koşan, özgürlüğü salt kendileri için isteyen ve eşitlikten nefret eden yozlaşmış bir kalabalık var demektir. Bu durumda bir cumhuriyetten, hatta güçlü bir devletten söz etmek bile mümkün değildir. Ne de olsa, “bir devleti güçlü kılan, özel çıkarlar değil ortak iyiliktir; hiç şüphesiz ortak iyilik de yalnızca cumhuriyetlerde gözetilir”. İşte bu nedenle, yani insanlara erdemler, *virtù* aşılıp yurttaşlık bilinci kazandırdığı için bir cumhuriyet varlığını güçlü bir şekilde sürdürür. Böylece Machiavelli, “Halkların zenginliklerini ve güçlerini sadece özgür bir yönetim altında artırdıkları tecrübelerle kanıtlanmıştı; [...] sadece özgür devletler büyük başarılar elde edebilirler”, diyerek cumhuriyetin en iyi rejim olduğunu bir kez daha dile getirmiş olur.

Sonuç olarak, Spinoza'nın *Tractatus Politicus* adlı yapıtında “bu insanın özgürlüğü sevdiği ve özgürlüğün korunmasına yönelik çok iyi öğütler verdiği kesindir”, dediği Machiavelli, antik çağlardan kendi dönemine kadar süregelen aristokratik-oligarşik cumhuriyet anlayışının karşısına kendi halkçı cumhuriyet görüşünü diker. Tabii ki bu cumhuriyet, demokratik bir nitelik taşımaz, yani halk egemenliği üzerine inşa edilmemiştir. Halkın yanında büyükler vardır; devletin yönetimini bir bakıma bu iki sınıf birlikte üstlenirler. Ama ağırlık erdemli, *virtù* sahibi olduğunu belirttiği halktadır. Bu cumhuriyet, halkın özgürlük ve siyasal eşitlik tutkusu doğrultusunda yapılmış olduğu içindir ki Machiavelli'nin deyişiyle özgür bir yönetimdir, benim deyişimle de halkçı bir cumhuriyettir. Dolayısıyla Machiavelli'nin cumhuriyetçilik anlayışının, aristokratik cumhuriyetten demokratik cumhuriyete doğru uzanan güzergâhtaki bir merhale olduğunu söylemek mümkündür.

Demokratik Cumhuriyetçilik

Fransız Devrimi'nin patlak verdiği 1789'da, Avrupa'da monarşiler hüküm sürüyorsa da, bazı ülkeler yani Venedik, Cenevre, Bern gibi kent devletleri ve Hollanda Birleşik Eyaletler Devleti cumhuriyetle yönetiliyordu. Bu cumhuriyetlerin hepsi, tıpkı antik Roma'daki ve Orta Çağ'daki öncülleri gibi aristokratik-oligarşik bir nitelik taşımaktaydı. Dolayısıyla demokratik olmamalarının ötesinde halkçı cumhuriyetler bile değillerdi. XVII. yüzyılda İngiltere'de iç savaştan sonra çok kısa ömürlü olan Commonwealth adı altında bir cumhuriyet yönetimi kurulmuştu, ama aslında söz konusu olan Oliver Cromwell'in askeri diktatörlüğüydü. Ayrıca Fransız Devrimi'nden kısa süre önce Avrupa'nın dışında, federal yapılanmasıyla yepyeni olan bir cumhuriyet de doğmuş bulunmaktaydı: Amerika Birleşik Devletleri (ABD). Kurucu babaların cumhuriyeti tesis ettiklerini söylemelerine karşın cumhuriyet sözcüğünün resmi adında bulunmadığı ve anayasasında neredeyse hiç yer almadığı¹¹ bu yeni devlet, kesinlikle demokratik bir cumhuriyet olarak değerlendirilemezdi. Çünkü özellikle güney eyaletlerinde, tıpkı antik Roma Cumhuriyeti'nde olduğu gibi kölecilik sistemi sürdürülüyordu.¹² Dahası ABD Cumhuriyeti, (Kızılderililere karşı olan politikası göz ardı edilse bile) hem özgürleştirilmiş siyahları hem de yoksul yurttaşları siyasal haklardan yoksun bıraktığı için ayrımcı ve oligarşik bir şekilde yapılanmıştı.

Bundan ötürü öngörülemez olayların etkisi sonucunda Fransız Devrimi'nin "radikalleşmesiyle" demokratik cumhuriyetçi düşüncenin belirmesinin ve bu düşüncenin 1793 Anayasası'yla hayata geçirilmesinin önünde model olabilecek herhangi bir devlet bulunmuyordu. Düşünsel düzeyde de durum pek farklı değildi. XVIII. yüzyılın Aydınlanma filozofları arasında, "bir kralın olmadığı, tüm siyasal otoritelerin halkın seçimiyle (ya da onayıyla) belirlendiği ve tüm yurttaşların (en azından hukuki bakımdan) eşit kılındığı bir yönetim biçimi" anlamında cumhuriyeti savunan, hatta cumhuriyet sözcüğünü kullanan neredeyse hiç kimse yoktu. Bunlar bazen "aydın despotizminden" yana tavır takınmışlar, bazen de Fransa için İngiltere'deki parlamenter monarşiye benzer bir rejimi önermekle yetinmişlerdi. Bu dönemin önemli düşünürlerinden biri olan Montesquieu, Aydınlanma filozoflarından farklı olarak, *Yasaların Ruhu* adlı yapıtında cumhuriyet konusunu ele almış ve demokratik cumhuriyeti erdemle ilişkilendirmişti, ama bu rejimin zamanının geçtiğini, daha doğrusu antik çağlara ait olduğunu da ileri sürmüştü. Cumhuriyeti övüp öneren belki de tek isim Aydınlanma'nın aykırı düşünürü Rousseau'ydu. Fakat o da bir devlet biçimi olduğunu söylediği cumhuriyet ile halkın doğrudan yönetimi olarak tanımladığı demokrasi arasında bir ayırım gözetmiş, dahası cumhuriyetin monarşik bir yönetimle bağdaşabileceğini kabul etmişti.

Bu verilerden hareket edildiğinde demokratik cumhuriyetin Fransız Devrimi'nin bir "icadı" olduğu söylenebilir. Ancak bu rejimin "icat" edilmesi için üç yıldan biraz fazla bir süre boyunca çeşitli devrimci aşamalardan geçilmesi gerekti. Çünkü 14 Temmuz 1789'un öncesinde ve sonrasında cumhuriyetin neredeyse esamesi bile okunmuyordu. Gerek entelektüeller gerek hem Ulusal Kurucu Meclis'teki hem de sokaktaki (daha sonraları *sans-culotte*'lar¹³ olarak adlandırılacak) devrimciler arasında cumhuriyetçi bir tutum sergileyen neredeyse hiç kimse yoktu. Örneğin, Devrim'in önemli aktörlerinden biri olan Camille Desmoulins, o tarihte kendisi gibi Paris'te bulunan cumhuriyetçilerin sayısının belki iki elin parmakları kadar bile olmadığını söylemişti. Bu kişilerin hepsi cumhuriyete olumlu bir şekilde yaklaştıkları, hatta bazen onu ideal bir devlet ya da yönetim biçimi olarak kabullendikleri için cumhuriyetçilerdi, ama cumhuriyet sözcüğünün içeri doldurmaya başladıklarında farklı görüşler ortaya atıyorlardı.

"Anayasaların en iyisi cumhuriyetçi anayasadır", diye yazan filozof Condorcet gibi düşünenler, cumhuriyete sadece ortak iyiliğin gözetildiği *res publica* anlamını yükleyip özgürlüğü ön plana çıkarırlarken, diğerleri cumhuriyetin bu özelliğinin ötesinde kesinlikle halk egemenliğini içermesi gerektiğine dikkat çekiyorlardı. Dolayısıyla bu görüşü dile getirenler, eşitliğe vurgu yaparak cumhuriyetin ne şekilde olursa olsun aristokratik ya da oligarşik bir yapılanmayla bağdaşmadığını savunuyorlardı.

Cumhuriyetçiler arasındaki bir diğer ayrım kral konusundaydı. "Cumhuriyet dışındaki her türlü siyasal yapılanmanın ulusa karşı işlenmiş ağır bir suç" olduğunu ileri süren François Robert ve yandaşları, cumhuriyet ile monarşiyi birbirinin zıttı iki rejim olarak ele alıyorlar ve bir cumhuriyette kral ya da onun benzeri bir iktidar sahibinin varlığının kabul edilemez olduğunu ısrarla öne sürüyorlardı. Buna karşılık "Cumhuriyet sözcüğünden özgür bir devleti anlıyorum; bir kralın, bir *stathouder*'in, bir genel yöneticinin ya da bir imparatorun olması sözcüğün anlamını değiştirmez", diye yazan Desmoulins ve takipçileri ise cumhuriyet ile kralın bir arada var olabileceğini ileri sürüyorlardı. Rousseau'nun cumhuriyet tanımını benimseyen bu cumhuriyetçilere göre, halk egemenliği üzerinde temellenen cumhuriyet bir devlet biçimiydi ve diğer yönetim biçimleri gibi monarşik yönetim biçimini de içerebilirdi; tabii yürütme gücünü (ya da bu gücün bir bölümünü) kralın egemen halka tabi kılınması şartıyla.

Cumhuriyet hakkındaki son farklı yaklaşım bunun demokrasiyle olan ilişkisine dairdi. Desmoulins'in görüşünden yola çıkıldığı takdirde, cumhuriyetin demokratik olup olmamasının egemen halkın hangi yönetim biçimini seçtiğine bağlı olduğu sonucuna varılmaktaydı. Oysa François Robert ya da *Du peuple et*

des rois (Halk ve Krallar Hakkında) adlı kitabın yazarı Lavicomterie, cumhuriyeti demokrasiyle özdeşleştiriyorlardı. Her ikisi de cumhuriyet dendiğinde, halkın temsilcilerini (*représentants*) ve yöneticilerini hem seçtiği hem denetlediği, hatta yasaların yapımına bir ölçüde doğrudan katıldığı bir rejimin anlaşılması gerektiğini ileri sürüyorlar, bunun da demokrasi anlamına geldiğini belirtiyorlardı. Bu görüşün karşısında yer alan erken cumhuriyetçilerin başını Condorcet ile gazeteci Brissot çekmekteydi. Bu yazarlar gözlerini ABD'ye çevirmişlerdi, dolayısıyla Amerikan kurucu babaları gibi cumhuriyetin demokrasiden çok farklı olduğu konusunda hemfikirdiler. Ayrıca kralcıların cumhuriyete yönelik eleştirilerini çürütmek amacıyla, ABD'yi örnek göstererek hem cumhuriyetin büyük bir ülkede var olmasının önünde hiçbir engel bulunmadığını hem de bu rejimin demokrasinin yol açtığı halk aşırılıklarına izin vermeyip siyasal istikrarı ve düzeni sağladığını savunuyorlardı.

Birbirlerinden farklılıklar taşımakla birlikte cumhuriyetçi bir yaklaşım sergileyen bu görüşler, toplumda herhangi bir yankı bulmanın çok uzağında idi. Kamuoyunda, devletin "reform" edilip düzene sokulduğuna ve bir anayasayla donatılmak üzere olduğuna dair genel bir kanı hakimdi. Dolayısıyla ne cumhuriyet bir hedef olarak gündeme getiriliyor ne de krallık tartışma konusu ediliyordu, üstelik 26 Ağustos 1789'da *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*'nin kabul edilmiş olmasına rağmen! Çünkü bu bildiriyle egemenliğin ulusa ait olduğu ilan edilmişti. Ulusun (ya da o dönemde genellikle özdeş bir kavram olarak kullanılan halkın) kralın yerini alıp egemen konuma yükselmesi, gerçekte monarşinin egemenliği üzerine temellenmiş olan monarşinin de yıkılması demektir. Böylece siyasal iktidarın cumhuriyetçi, hatta demokratik bir biçimde düzenlenmesi için gereken meşruluk temeli sağlanmış oluyordu. Fakat toplumdaki genel eğilim hâlâ monarşinin parlamenter bir boyut olarak sürdürülmesi yönündeydi.

Bu dönemde Meclis içinde Robespierre, Meclis dışında Marat gibi birçok radikal devrimci bile cumhuriyetçi yaklaşımı benimsemiyordu. Bu kişiler Atina'yı, Sparta'yı ya da Roma'yı sık sık övüyorlarsa da, onların gözünde bu antik cumhuriyetlerin, -küçük ülkelerde kurulmuş, kölelik kurumuna yer vermiş, insan haklarını içermemiş ve içinde kaosu barındırıp Sezarizm türü despotizme yol açmış olmaları nedeniyle- eşitlik ve özgürlük ilkeleri üzerinde yapılanmaya çalışan Fransa için öykünülecek birer örnek olamayacakları açıktı. Aslında onlar için asıl temel sorun yönetimin adı ya da biçimi değil, fakat içeriğiydi. Robespierre'in deyişiyle, "toplumun amacı, herkesin mutluluğunun sağlanması ve insan haklarının korunması olduğuna" göre, yapılması gereken şey, kralın varlığını gereksiz tartışma konusu yapmayı, yani içi boş bir cumhuriyet ideali peşinde koşmayı, bir bakıma "gerçekçi bir politika" uygulayarak, bu amacı gerçekleştirmeye çalışmaktır.

Ulusal Kurucu Meclis'te çoğunluğa sahip olan ılımlı devrimcilerin amacı ise, Kral XVI. Louis'yi (sınırlı olmasını arzuladıkları) Devrim'e yani kendi davalarına kazanmak, Kral ile burjuvazi arasında bir işbirliği gerçekleştirmek ve böylece aristokrasinin ve Kilise'nin direncini kolayca kırmaktı. Bu nedenle yola Kral ile devam edileceğini her fırsatta dile getiriyorlar ve cumhuriyeti karalayıp monarşiyi yüceltmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Onların söyleminde cumhuriyetçiler Anayasa'yı yıkmak, kısacası Devrim'in kazanımlarını yok etmek isteyen bozgunculardı. Ayrıca Montesquieu'nün cumhuriyet tanımına gönderme yapıyordu. Buna göre siyasal erdem üzerine temellenip küçük ülkelere özgü olan bu rejimin, sadece orta büyüklükteki Fransa'da değil, fakat insanlar arasında yükselme tutkusunun ve kişisel çıkarın ön plana çıkmasıyla siyasal erdem olanaksız hale geldiği dünyadaki herhangi bir ülkede yaşaması mümkün değildi. ABD Cumhuriyeti de federal yapısı nedeniyle üniter bir devlet olan Fransa için bir örnek teşkil edemezdi. Üstelik "Biz, yeni bir toplum kurmaya kalkışan vahşiler değiliz. Bizim uzun zamandır var olan bir yönetimimiz, bir kralımız ve yerleşik kabullerimiz var", diyen Mirabeau gibi düşünener için bu yeni Cumhuriyet, basit ve eşitlikçi göreneklerin hüküm sürdüğü o ülkeye özgüydü yalnızca. Oysa farklı geleneklere, göreneklere, önkabullere sahip olan Fransa on dört yüzyıldır ulusal birliğin garantisi olan krallıkla yönetiliyordu ve bu durum halkın tercihiydi.

Bu arada Meclis'te tartışılan Anayasa'nın temel maddeleri belirginleşmeye başlamıştı. İlimli devrimcilerin etkisiyle Fransa devleti "bir ve bölünmez Krallık", yönetimi de "monarşik" olarak tanımlandı. Yürütme erkinin başkanı konumuna getirilen kral ise erteleyici bir veto yetkisine ve epey kapsamlı bir dokunulmazlık hakkına sahip oldu. Ancak (her ne kadar yurttaşlar iki bölüme ayrılmış ve "aktif yurttaşlar" dışındaki "pasif yurttaşlar" siyasal haklardan yoksun bırakılmışlarsa da) egemenliğin ulusa ait olduğu ve kralın tıpkı yasama erkini kullanan Meclis gibi ulusun temsilcisi ve devletin birinci memuru konumuna indirildiği bu siyasal yapıyı artık krallık ya da monarşi olarak nitelendirmek çok güçtü. Örneğin Mirabeau, Aralık 1790'da XVI. Louis'ye yazdığı mektubunda, yakınlıkla "monarşinin açıkça yıkıldığını" belirtiyor, ardından oligarşi ve demokrasi karışımı kötü bir anayasa hazırlandığını açıklıyordu. Baumier adlı yazar ise *Monarchie française* (Fransız Monarşisi) başlıklı risalesini "Fransız Anayasası, halkçı ya da ulusaldır, yani cumhuriyetçidir", diyerek noktalıyordu. Ancak birkaç kişinin farklı amaçlarla dile getirdiği ya da ima ettiği cumhuriyet düşüncesinin geniş kitleler tarafından benimsenebilmesi ve monarşiye karşı ciddi bir alternatif olarak öne sürülebilmesi için, Kral'ın tahtını koruması bakımından o güne dek attığı yanlış adımlardan çok daha büyüğünü atması gerekmekteydi.

XVI. Louis'nin ailesiyle birlikte 20-21 Haziran 1791 gecesinde Fransa'dan kaçma

girişiminde bulunup başarısız olmasının ardından, tüm ülkeyi cumhuriyetçi bir dalga sardı. Özellikle Paris'teki *sans-culotte*'lar harekete geçip önlerine çıkan kral heykellerini tahrip ettiler ve tabelalarda ya da sokak isimlerinde rastladıkları "kral" ile "krallık" sözcüklerinin üstünü siyah boyayla kapladılar. Parislilerin bu başarısız kaçma girişimine gösterdiği tepkiyi gözlemleyen *Révolutions de Paris* (Paris Devrimleri) gazetesi, 22 Haziran sayısında şöyle bir tespitte bulundu: "Eğer Ulusal Meclis'in başkanı cumhuriyet yönetimi için Grève Meydanı'nda, Tuileries Bahçesi'nde ya da Orléans Sarayı'nda bir oylama yaptırsaydı, Fransa artık bir monarşi olmazdı". Böylece çeşitli siyasi gruplar, kamuoyunda beliren krallık düşmanlığından güç alarak ve bu düşmanlığı daha da körükleme amacı güderek, gerek içten bir tutumla, gerek bazı politik hesaplarla cumhuriyet isteklerini yüksek sesle dile getirmeye koyuldular.

Başını Condorcet, Thomas Paine ve Achille du Chastellet'nin çektiği grup, *La Société Républicaine*'i (Cumhuriyetçi Dernek) kurup "ajitasyona" yönelik bir propaganda faaliyetine girişti. 1 Temmuz 1791 sabahı Paris'in sokaklarını donattığı afişte, her ne kadar cumhuriyet sözcüğüne yer verilmiyorsa da krallık yerden yere vuruluyordu. Ardından Dernek, *Le Républicain* (Cumhuriyetçi) başlığını taşıyan gazetesini yayımladı. Gazetenin güdeceği amaç, ilk sayısında yer alan bir yazıda "Ne olduğu bilinmediği için iftira edilen cumhuriyetçilik hakkında insanları aydınlatmak" olarak açıklanıyordu. Böylece Dernek'in önde gelen isimleri, gerek yazılarıyla gerek düzenledikleri toplantılarda yaptıkları konuşmalarla cumhuriyet karşıtlarının gerekçelerini çürütmeye ve cumhuriyeti övmeye giriştiler. Bu gruba göre cumhuriyet, Paine'in deyişiyle "Haklar Bildirisi ilkelerinin ve siyasi temsil sisteminin üzerine oturtulan bir yönetim biçimidir". Condorcet de halk egemenliğinden ve hukuki eşitlikten söz ediyorsa da, özellikle temsil sistemine vurgu yapıyordu. Kısacası bu cumhuriyetçi grupta, aristokratik-oligarşik cumhuriyet anlayışına karşı çıkılıyor, ama cumhuriyeti demokrasiyle ilişkilendirmekten özenle kaçınılıyordu.

Cumhuriyetçi Dernek'teki aydınlardan başka halk kesimlerinde de cumhuriyetçiliği savunan sesler gitgide artmaktaydı. Yalnızca Paris'te değil taşrada da bu yönde risaleler sokaklarda dolaşıyor, çeşitli halk derneklerinden Ulusal Kurucu Meclis'e doğru, XVI. Louis'nin krallığının düşürülmesini isteyen, hatta cumhuriyet talep eden dilekçeler yağıyordu. Ama "cumhuriyetçiliğin şampiyonluğunu" üstlenen ve bu yönde *sans-culotte*'lar arasında yoğun bir propagandaya koyulan halk derneği, Paris'teki (asıl adı İnsan ve Yurttaş Hakları Dostlarının Derneği olan) Cordeliers Kulübü'ydü. Bu kulüp, Kral'ın kaçtığı haberinin duyulmasından bir gün sonra, hazırladığı dilekçeyle Ulusal Meclis üyelerinden "Fransa'nın artık bir monarşi değil bir cumhuriyet olduğunu hemen ilan etmelerini" talep etti. Cordelier'ler, her ne kadar demokrasi sözcüğünü

kullanmıyorlarsa da cumhuriyete demokratik bir anlam yüklüyorlardı. Çünkü bu dilekçede, ulusun (halkın) ya doğrudan bir biçimde ya da seçtiği ve azledebileceği temsilcileri aracılığıyla “her şeyi yapması” yani iktidarı kullanması gerektiği açıkça dile getirilmekteydi.

Cumhuriyetçi hareket içinde yer alan bir başka grup Brissot ve yandaşlarından oluşuyordu. Brissot, gazetesinde ilk önce krallığın kaldırılmasını savundu, fakat ardından cumhuriyet düşüncesinin özellikle Cordeliers Kulübü’nün katkısıyla *sans-culotte*’lar arasında yayılması nedeniyle giderek daha temkinli bir dil kullanmaya başladı. Çünkü Brissot, kendisinin ya da Condorcet gibi kişilerin cumhuriyet anlayışı ile *sans-culotte*’ların cumhuriyet anlayışının birbirine benzemediğini düşünüyordu. Daha açıkçası cumhuriyetçiliğin, halk kitlelerinin gözünde, genel oy hakkı, ulusal ve yerel düzeylerde yaygın siyasal katılım özgürlüğü, hukuki eşitliğin ötesinde toplumsal eşitlik gibi demokratik ilkeleri çağrıştırdığının farkına varmıştı. Bu yüzden yazılarında, bir yandan cumhuriyet sözcüğünden Antik dönemlere özgü doğrudan demokrasinin değil de sadece siyasal temsil sisteminin anlaşılması gerektiğini belirtmeye, öte yandan Fransa için şu aşamada cumhuriyet dışında bir başka alternatifin bulunduğunu, bunun da sınırlı bir parlamenter monarşi olduğunu ileri sürmeye koyuldu.

Brissot’nun kısa süre içinde görüşlerini değiştirmesine yol açan bu neden, o dönemde hem Ulusal Kurucu Meclis’e hem Jakobenler Kulübü’ne hakim olan ılımlı burjuva devrimcilerin cumhuriyeti yadsıyıp monarşiyi, daha doğrusu anayasal monarşiyi savunmaya yönelten temel nedendi. Bu burjuva devrimciler, her ne kadar cumhuriyet karşılıklarını çeşitli gerekçelerle açıklamaya çalışıyorlarsa da, gerçekte cumhuriyetin kendi konumlarını tehdit edecek bir halk yönetimi yani *demos-kratia* (demokrasi) anlamına geleceğinden korktukları için bu sisteme şiddetli bir şekilde karşı koyuyorlardı. Bunun sonucunda Meclis, onların yönlendirmesiyle “Kral’ın kaçmadığı ama kaçırıldığını” ülkeye ilan etti, daha sonra da dokunulmaz olduğu için Kral’ın yargılanamayacağını ve Anayasa’yı onayladığı an yetkilerine kavuşacağını karara bağladı.

Bu arada Ulusal Kurucu Meclis kürsüsünde bol bol dile getirilen cumhuriyet düşmanlığı, cumhuriyet savunucularını delilikle, çılgınlıkla, cumhuriyeti de anarşiyle, kaosa özdeşleştirmeye dek varıyordu. Örneğin 1 Temmuz’da Paris duvarlarına yapıştırılmış olan cumhuriyetçi afişle ilgili olarak yapılan görüşmelerde, bazı temsilciler sorumlular hakkında kovuşturulma açılmasını isterken, genel eğilim bu kişilerin dikkate alınmaması gereken deliler olduğu yönünde şekillenmişti. Ayrıca Meclis’teki “Sol” olarak adlandırılabilen “radikal temsilciler” de XVI. Louis’ye karşı genelde uzlaşmaz bir tutum takınmalarına rağmen, Fransa için hâlâ cumhuriyeti önermeye kalkışmıyorlardı. Örneğin bu

grubun en önemli ismi olan Robespierre, Meclis kürsüsünden XVI. Louis'nin iç ve dış düşmanlarla birlikte vatana karşı ihanet içinde olduğunu ileri sürüyor, "Kral'ın dokunulmazlığı egemen halkın dokunulmazlığı karşısında hiçbir anlam ifade etmez" diye haykırıyor, ancak yasal çerçevenin dışına çıkmak amacı taşımadığından monarşik anayasanın karşısında olmadığını da belirtiyordu. Ona göre asıl sorun monarşi-cumhuriyet ikileminden hangisinin seçileceği değil, gerçekten halkın egemenliği üzerine temellenen ve eşitliği, özgürlüğü, insan haklarını savunan bir anayasanın yapılıp yapılmayacağıydı.

Bu dönemde Jakobenler Kulübü'ndeki durum Meclis'tekinden pek farklı değildi. Meclis'te alınan kararların benzerleri, ılımlı devrimcilerin etkisiyle Jakobenler tarafından kabul ediliyordu. Bununla birlikte, çeşitli taşra örgütlerinden Paris'teki merkeze cumhuriyet isteklerini içeren yazılar yağdığı gibi, kulüp kürsüsünden de birkaç aykırı ses yükselmekteydi. Örneğin Billaud-Varenne, 1 Temmuz'da cumhuriyetten övgüyle söz ediyor, ama yuhalanıyordu. Yine de aralarında Brissot, Danton gibi isimlerin bulunduğu radikal üyeler bir girişimde bulundular ve (Robespierre'in muhalefetine rağmen) 15 Temmuz'da, ülkeden kaçmaya kalkışarak tahtından feragat etmiş olduğunu iddia ettikleri Kral'ın yerinin "tüm anayasal yollar kullanılarak" doldurulmasını öneren bir dilekçe hazırladılar. Fakat Meclis'in bir gün sonra aldığı "XVI. Louis ile devam etme" kararını duyunca yasallığın dışına çıkmamak kaygısıyla dilekçeyi geri çektiler.¹⁴

Bunun üzerine Cordeliers Kulübü harekete geçti ve 17 Temmuz'da Champ-de-Mars Meydanı'nda halkın imzasına açılan yeni bir dilekçeyi kaleme aldı. Cordelierlerin bu metninde, cumhuriyet sözcüğüne yer verilmemekle birlikte, o ana kadar kabul edilmiş anayasa maddelerinin devre dışı bırakılarak yeni bir kurucu meclisin toplanması ve bunun saptayacağı yeni bir yürütme organının kurulması talep ediliyordu. Bu görüş, cumhuriyete davetiye çıkarmak olarak algılanabilirdi ve gerçekten de ılımlı burjuva devrimciler tarafından bu şekilde algılandı. İmzacılara müdahale etmek için ilk önce Paris Belediye Başkanı sıkıyönetim ilan etti, ardından La Fayette'in komutasındaki Ulusal Muhafızların Champ-de-Mars Meydanı'na gelip kalabalığın üzerine ateş açmaları sonucunda 50 civarında insan katledildi. Ulusal Kurucu Meclis'in övgüyle karşıladığı ve faillerini tebrik ettiği bu kıyım, cumhuriyetçi olsun ya da olmasın bütün radikal devrimciler üzerinde baskı uygulanması, cumhuriyetçi derneklerin kapatılması, gazetelerin susturulması, kısacası cumhuriyetçi hareketin bir yıl boyunca başını kaldıramayacak denli ezilmesi sonucunu doğurdu.

İlimli burjuva devrimciler, Champ-de-Mars kıyımını gerçekleştirerek, çeşitli kesimlerden yükselen cumhuriyet arzularına, hatta cumhuriyete kapıyı açacağına inandıkları XVI. Louis'nin krallıktan alınması ve yeni bir yürütme

erkinin tesis edilmesi gibi isteklere karşı ne kadar tahammülsüz olduklarını açıkça ortaya koymuş oldular. Bir bakıma gerçek yüzleri de açığa çıktı: Cumhuriyet düşmanlıkları, bu rejimin ulusal birlikle, üniter devlet yapısıyla ya da kalabalık bir nüfusla bağdaşmazlığına ilişkin ileri sürmüş oldukları gerekçelere dayanmıyordu. Cumhuriyetten bu denli nefret etmelerinin asıl nedeni, bu rejimin kurulması durumunda ele geçirmiş oldukları iktidarı (ve bu sayede elde ettikleri tüm kazançları) yitireceklerine inanmalarıydı. Çünkü bu burjuva devrimciler, cumhuriyet kavramının (*sans-culotte*'lerden yükselen talepler nedeniyle) aslında temsil sistemini dışlayan demokratik cumhuriyet, hatta doğrudan demokrasi anlamına geldiğini düşünüyorlar, dolayısıyla bu rejimi "tüm halkın hiçbir ayırım gözetilmeksizin siyasal ve toplumsal yaşama katılımı" olarak algılıyorlardı. Onlara göre bu durumun gerçekleşmesi, ulus egemenliği adı altında kurulan sınıf iktidarının yıkılması anlamına gelecek; artık ne aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımı ile büyük çoğunluğu siyasal haklardan yoksun bırakmak, ne sendikaları ve grevleri yasaklamak, ne de sömürge topraklarında kölelik sistemini sürdürmek¹⁵ gibi uygulamaları ülkeye dayatmak mümkün olabilecekti. Hatta böyle bir cumhuriyette eşitliğe toplumsal ve ekonomik bir boyut kazandırılmasıyla özel mülkiyet sisteminin sonu da gelebilecekti.

Öyleyse bu olasılığı engellemek için her türlü değişime ya da değişim isteğine şiddetle karşı konulmalı, yani Devrim dondurulmalıydı. İlimli devrimcilerin önderlerinden Barnave, 15 Temmuz'da Devrim'in sonlandırılması gerektiğini Meclis üyelerine şöyle açıklıyordu: "Bugün her değişim ölümcüldür. Bugün Devrim'in ne şekilde olursa olsun uzayıp gitmesi bir felakettir. [...]Özgürlük için bir adımın daha atılması krallığın, eşitlik için bir adımın daha atılması ise mülkiyetin yıkılışı olacaktır". Barnave 31 Ağustos'taki konuşmasında yine bu konuyu ele aldı. Monarşiden cumhuriyete geçildiği takdirde temsil sisteminin yıkılacağını ve halkın egemenliğini doğrudan kullanacağını, yani "doğal olarak en iğrenç, en bozguncu ve halkın kendisi için en zararlı" rejim olan demokrasinin kurulacağını ileri sürüp burjuvaların yüreğine korku saldı.

Demek ki cumhuriyet ile monarşi arasında sürdürülen tartışma, bir rejim tartışması olmanın ötesinde, iktidarın sınıfsal boyutuyla ilgiliydi. Devleti ele geçirmiş olan burjuvazi, anayasasını hazırlamakta olduğu parlamenter monarşi içinde kalarak iktidarını sürdürebileceği inancında olduğu için cumhuriyete karşı bu denli düşmanlık sergiliyordu. Fakat ne Kral ne de ilimli burjuva devrimciler konumlarını uzun süre koruyabildiler. 13 Eylül 1791'de ilan edilen Anayasa ile resmen kurulan parlamenter monarşinin ve 1 Ekim'de toplanan Yasama Meclisi'nin ömrü bir yıldan kısa sürdü. Çünkü bu dönemde Kral'ın ve saray çevresinin karşı-devrimci bir tutumu ısrarla sürdürmeleri, devrimci halk kitlelerinin sabrını taşırdı. Fransa'nın dört bir yanından yükselen XVI.

Louis'yi tahttan düşürme taleplerine Yasama Meclisi'nin kulaklarını kapaması sonucunda da, silahlı halk güçleri 10 Ağustos 1792'de Tuileries Sarayını bir çatışma sonrasında ele geçirip krallığı fiilen sonlandırdı.

Bu tarihten itibaren krallık düşmanlığı dalgasının tüm ülkeyi sarmasına rağmen cumhuriyetten söz edenlerin sayısı hâlâ çok azdı. Fakat yeni rejimin adının konmasına sıra gelmişti artık ve bunu yapacak olan da Yasama Meclisi'nin yerini alan ve yeni anayasayı hazırlama yetkisiyle donatılan Konvansiyon'du. Konvansiyon'un 21 Eylül'deki ilk oturumuna son verilmek üzereyken Jakob Collot d'Herbois yerinden fırlayıp krallığın ilga edildiği kararının alınmasını teklif etti. Bu sorunun başka bir oturumda ele alınması ya da bu konuya halkın karar vermesi gerektiği yönünde yükselen birkaç cılız sese karşı Collot d'Herbois'nın önerisini destekleyenler çok daha ağır bastı. Örneğin Jakob Couthon "Eğer Fransızlar 14 yüzyıldır cinayetle yoğrulmuş bir yönetim biçimini sürdürmeyi düşünüyorlarsa, fethettikleri özgürlüğe lâyık değiller," derken, Grégoire bir bakıma tartışmalara son noktayı koydu: "Krallığın ilgasını tartışmaya ne gerek var? Canavarlar fiziki düzende neyse, krallar da ahlaki düzende odur. Kralların tarihi, ulusların kurban edilmesinin tarihinden başka bir şey değildir." Sonuçta Konvansiyon, coşkuyla ve oybirliğiyle krallığın ilga edildiğini bir yasayla ilan etti. Bu yasada cumhuriyet sözcüğüne yer verilmemiş olmasına rağmen, birçok kişi bunun cumhuriyet anlamına geldiğinin ya da en azından cumhuriyete kapıyı açtığına farkındaydı.

Ertesi gün Konvansiyon, cumhuriyet sözcüğünü nihayet telaffuz edebildi. Ancak bu oturumda, yeni rejim resmen ilan edilmedi, sadece Jakob Billaud-Varenne'in önerisi üzerine 21 Eylül 1792 günü "Fransız Cumhuriyeti'nin 1. yılı, 1. günü" olarak kabul edildi. Bu bağlamda, devlet mühürlerinde cumhuriyet sözcüğünün bulunacağı da karara bağlandı. Nihayet 25 Eylül'de Couthon'un önerisi ve bunu izleyen uzun müzakereler sonucunda Konvansiyon, yine oybirliğiyle devrimci Fransa'nın yeni rejiminin adını ve özelliğini bir tek cümleyle ilan etti: "Fransız Cumhuriyeti bir ve bölünmezdir".

Konvansiyon neden Cumhuriyet'i ancak beşinci gününde ilan edebildi? Her ne kadar Cumhuriyet Yasası ve bir bakıma onu hazırlayan kararlar oybirliğiyle kabul edilmiş olsa da, birçok temsilci farklı nedenlerden ötürü cumhuriyete geçilmesi konusunda tereddüt içindeydi. Daha önceleri ileri sürülmüş olan cumhuriyet karşıtı gerekçeler, hem Konvansiyon üyeleri arasında hem de kamuoyunda hâlâ tazeliğini koruyordu. Dahası kent-devleti cumhuriyetlerinin ya da bir federal devlet olan Amerikan Cumhuriyeti'nin öykünülebilecek bir model olmadığı düşünülüyor, dolayısıyla da Fransız Cumhuriyeti'ni ilan etmenin bir bilinmeze doğru yelken açmaktan pek bir farkı olmayacağı endişesi yaşıyordu. Ayrıca

kral imgesine ve bu imgenin çağrıştırdığı bir lider anlayışına sıkı sıkıya bağlı olan (özellikle kırsal alandaki) muhafazakâr halk kitlelerinin cumhuriyet rejimine karşı olumsuz bir tepki göstereceklerinden çekiniliyordu. Burjuva kökenli vekillerin kaygılarını besleyen bir diğer konu, radikal devrimci grupların cumhuriyet ile birlikte takılabilecekleri tavidir. Daha açıkçası alt sınıfların, *sans-culotte*'lerin ülkeye "halk cumhuriyeti" anlayışını dayatmasından korkuluyordu. Ama krallık yıkılmıştı bir kere, krallığın yerini alabilecek monarşinin karşıtı olarak bilinen tek rejim de (tartışılması bile abes olan aristokrasi dışında) cumhuriyetti. Kısacası Konvansiyon cumhuriyete mecburdu.

Durum böyle olunca Konvansiyon üyeleri, "cumhuriyet kaçınılmazsa, cumhuriyeti de biz kurup yönetiriz" mantığından hareket ederek Cumhuriyet'i ilan ettiler. Böylece cumhuriyet sözcüğünün ne anlama geldiği hakkında hiçbir fikri bulunmayanlar gibi önceki dönemlerde cumhuriyeti lanetlemiş ya da en azından cumhuriyet hakkında çekinceler ileri sürmüş olan herkes, 25 Eylül'de birdenbire en ateşli cumhuriyetçi kesildi. Artık Fransız kamuoyunda, Cumhuriyet'in (adı ister krallık ister diktatörlük olsun) tek adam rejiminin yadsınması demek olduğu konusunda bir fikir birliği vardı en azından. Ayrıca Fransız Cumhuriyeti'nin bugüne dek yeryüzünde kurulmuş olan tüm Cumhuriyet rejimlerinden çok farklı olduğu, dolayısıyla yepyeni, modern bir siyasal yapı anlamına geldiği kabul edilmekteydi.

Ancak bu siyasal yapının ne olduğunu açıkça ortaya koyacak olan anayasanın yapılması, Konvansiyon'da iki önemli grup olan Jakobenler ile Jirondenlerin iktidar mücadelesi içinde bulunmaları nedeniyle gecikiyordu. Birbirlerine ters düştikleri konulardan biri de devrik Kral'ın yargılanıp cezalandırılmasıydı. Jirondenler XVI. Louis'yi hayatta tutmak için büyük çaba harcadılar. Fakat Jakobenler, Robespierre ile Saint-Just'ün kürsüde yaptıkları -Cumhuriyet'in yaşamasını XVI. Louis'nin ölmesine bağlayan- konuşmalar sayesinde Konvansiyon'da çoğunluğu sağlayıp Kral'ı 21 Ocak 1793'te giyotine yolladılar. Jakobenler ve çeşitli devrimci gruplar, dernekler, *section* (mahalle) örgütleri, kısacası *sans-culotte*'lar için Kral'ın sıradan bir insan gibi idam edilmesi, *Ancien Régime*'de doğaüstü bir nitelikle donanmış krallıktan sonra onun canlı simgesinin de fiziki olarak yok edilmesi, dolayısıyla Cumhuriyet'i yaşatmak için geçmişle olan tüm bağların bıçakla, daha doğrusu giyotinle kesilmesi demektir. Fransız krallarında cisimleşen kutsallık ortadan kalkmış oluyordu. Bundan böyle kutsallıkla donatılacak olan Cumhuriyet'ti.

2 Haziran 1793'te Ulusal Muhafızların ve militan *sans-culotte*'ların ayaklanması sonrasında Konvansiyon, Jakobenlerin de dayatmasıyla Jironden vekillerin tutuklanması kararını aldı. Böylece Fransız Devrimi'nde yeni bir sayfa açıldı:

Jakobenlerin iktidarı. Jakobenlerin ilk icraatı, Fransız Birinci Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası'nı hazırlamak oldu. Ancak bu Anayasa, Jakobenlerin demokratik cumhuriyet anlayışını tümüyle yansıtmıyordu; çünkü Konvansiyon'da *Plaine* (Ova) adı verilen ılımlı burjuvalar grubuyla gerçekleştirilmiş bir uzlaşının sonucuydu.

Halk oylamasıyla 3 Temmuz 1793'te kabul edilen Anayasa'nın başındaki İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, 1789 Bildirisi'nden farklı olarak temel doğal hakların birincisinin özgürlük değil eşitlik olduğunu belirtiyor, sosyo-ekonomik haklara yer veriyor ve baskıcı yönetimlere karşı halkın direnme hakkının bulunduğunu vurguluyordu. Siyasal yapı demokratik bir biçimde oluşmuştu. Egemenliğin halkta olduğu bu düzende, aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımı ortadan kaldırılmışsa da, kadınlar yine siyasal haklardan yoksun bırakılmışlardı. Dolayısıyla tam anlamıyla yurttaş olanlar, 21 yaşını doldurmuş olan erkeklerdi sadece. En önemli siyasal organ olan Ulusal Meclis'te yer alan halk temsilcileri ya da mebuslar genel oy ilkesi doğrultusunda seçiliyordu. Yasama erkini kullanan bu Meclis, yine halkın seçtiği isimler arasından Yürütme Konseyi'ni oluşturan bakanları belirleme ve gerekli gördüğü durumlarda görevden alma yetkisine sahipti. Tüm devlet görevlilerinin görev sürelerinin kısa tutulması için de her yıl genel seçimler yapılarak Ulusal Meclis yenileniyor ve bakanların yarısı değiştiriliyordu. Ayrıca krallık gibi kişisel bir despotik iktidarın hortlmasına imkân tanımamak için Cumhurbaşkanlık, Başbakanlık ya da Başkomutanlık gibi bir makama yer verilmemişti.

Demokratik bir biçimde yapılan bu Cumhuriyet Anayasası siyasal temsil sistemini benimsemişti. Halka ait olan egemenliği temsil eden de sadece Ulusal Meclis'ti. Ancak Jakobenler Devrim'in ilk günlerinden itibaren temsilin mutlak bir anlam taşıması, yani halk egemenliğinin temsilciler tarafından gasp edilmemesi üzerinde ısrarla durmuşlardı. Her ne kadar kendilerinden daha "solda" bulunan grupların savunduğu doğrudan demokrasi anlayışına karşıysalar da, egemenliğin kullanımında halkın da bir şekilde söz sahibi olmasını istiyorlardı. Bundan ötürü Anayasa'da, Ulusal Meclis'in kararlaştırdığı her yasanın aslında bir yasa tasarısı, daha doğrusu bir "önerilen yasa" (*loi proposée*) olduğu belirtiliyor ve her yasa önerisine belli sayıda yurttaşın itiraz etmesi durumunda sonucun referandumla belirleneceği kabul ediliyordu. Ayrıca halktan bir Anayasa değişikliği talebi geldiği takdirde, yine aynı prosedür doğrultusunda referandum yapılması öngörülmekteydi.

Böyle bir düzenlemenin kabul edilmiş olması, Anayasa'nın (daha önce de belirtildiği üzere) bir uzlaşının sonucu olmasından ötürüydü. Yoksa Jakobenler egemenliğin kullanımında halkın çok daha önemli bir rol üstlenmesinden

yanaydılar. Örneğin Robespierre, 10 Mayıs 1793'teki söylevinde "Halk iyidir, vekilleri ise yozlaşabilir", dedikten sonra temsilcilerin halk tarafından denetlenmesini ve gerekli görüldüğü takdirde de azledilmesini savunuyordu. 5 Şubat 1794'teki söylevinde ise demokratik cumhuriyetten ya da kısaca demokrasiden ne anlaşılması gerektiğini açıklıyordu. Ona göre "demokrasi, sürekli toplantı halindeki halkın bütün kamusal işleri kendi başına gördüğü bir durum değildi", yani halk egemenliğini doğrudan kullanamazdı, "zaten böyle bir yönetim hiçbir zaman var olmamıştı". Bu saptamasının ardından Robespierre, demokrasi sözcüğünden siyasal temsil sisteminin de kullanıldığı bir tür "yarı doğrudan demokrasinin" anlaşılması gerektiğini şöyle dile getiriyordu: "Demokrasi, kendi ürünü olan yasalarla yönetilen egemen halkın, iyi yapabildiği her şeyi kendi başına, kendi başına yapamadığı her şeyi de vekilleri aracılığıyla yaptığı bir düzendir."

Bazı anayasa hukukçularının ve siyasal düşünürlerin Fransa'nın gelmiş geçmiş en demokratik anayasası olduğunu vurguladıkları bu Cumhuriyet Anayasası hiçbir zaman uygulanamadı. Çünkü Jakobenlere göre Fransa olağanüstü koşullar içinde bulunuyordu. İç ve dış tehditlerle başa çıkabilmek, barışı sağlayabilmek ve Devrim'i başarıyla tamamlayabilmek için 1793 Anayasası'ndan çok farklı bir şekilde yapılanmak, yani merkezi ve devrimci bir siyasal yapı oluşturmak gerekiyordu. Bu nedenle Konvansiyon, 10 Ekim'de Devrimci Yönetim Yasası'nı kabul etti ve Fransa Jakobenlerin düşüşüne kadar bu şekilde yönetildi. Robespierre'in deyişiyle "Anayasal yönetimin amacı Cumhuriyet'i koruyup sürdürmek, Devrimci Yönetim'in amacı ise Cumhuriyet'i kurmaktır". Dolayısıyla Jakoben iktidarın siyasal pratiklerini, yani devrimci kararlarını ve uygulamalarını, özellikle de terör politikasını "Jakoben Cumhuriyet" olarak kabul etmek büyük bir yanılıdır. Jakobenlerin Devrimci Yönetim sayesinde kurmayı arzuladıkları ya da düşledikleri Cumhuriyet anlayışları (tıpkı yukarıda sözü edilen demokrasi anlayışları gibi) söylemlerinde ortaya çıkar.

Robespierre, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden beş gün sonra gazetesindeki yazısında, adını bile anmadığı Montesquieu'nün görüşlerinden yararlanarak cumhuriyet ile erdem arasındaki ilişkiye dikkat çekti. Bundan sonra başta Robespierre olmak üzere birçok Jakoben, cumhuriyet sözcüğünden ne anladıklarını ya da daha doğrusu Fransa için nasıl bir cumhuriyet tasarladıklarını kapsamlı bir biçimde açıklamaya koyuldular. Jakobenlerin söyleminde cumhuriyet demokrasiyle, demokratik yönetimle özdeşleştiriliyordu ve gerçek demokrasinin tarihte ilk kez devrimci Fransa'da hayata geçirildiği iddia ediliyordu. Ancak demokratik Cumhuriyet'in tam anlamıyla kurulması ve iyice pekiştirilip sürdürülebilmesi için mutlaka erdemle bezenmesi gerekiyordu. Çünkü erdem, Cumhuriyet'in ruhuydu, ilkesiydi, itici gücüydü, özünde bulunup onu hareket

ettiren etmedi. Dolayısıyla erdemın olmadığı yerde Cumhuriyet de olamazdı ya da Cumhuriyet kâğıt üzerinde kurulmuş olsa bile yaşatılamazdı.

Sözü edilen erdem, kamusal ya da siyasal erdemdi. Daha açıkçası bu sözcük, vatan sevgisi, eşitlik tutkusu, genel çıkarın her zaman kişisel ya da özel çıkara yeğ tutulması anlamına geliyordu. Demokratik Cumhuriyet'in olmazsa olmazı olan siyasal erdem, aynı zamanda ahlaki erdemleri de çağrıştırıyordu. Özel yaşamında erdemli, yani dürüst, namuslu, cömert, iyiliksever, sözünün eri, kısacası iyi yürekli olmayan bir insanın kamusal alanda erdemli olması mümkün değildi. Siyasal erdem yoksa ahlaki erdemlerden ya da ahlaki erdemler yoksa siyasal erdemden söz edilemezdi. Demek ki tüm yurttaşlardan beklenen yalnızca ortak çıkarı gözetmeleri değil, dahası her bakımdan erdemli olmaları, yani yaşamın her düzleminde ahlaki değerlere uygun bir tutum ve davranış içinde bulunmalarıydı.

Ancak bu noktada Jakobenlere göre temel sorun, Fransızların tam anlamıyla yurttaş bilincine sahip olmamalarıydı. "Cumhuriyet'i ilan ettik" demekle gerçekte Cumhuriyet'in var olmaması gibi insanlara "artık yurttaş oldunuz" demekle de onların yurttaşlara dönüşmesinin sağlanamayacağını bilincindeydiler. Çünkü *Ancien Régime*'de kök salmış olan gelenekler, görenekler, alışkanlıklar, önyargılar, değerler toplumda etkili olmaya devam ediyordu. Rousseau'nun *Économie Politique* adlı yapıtındaki "Yurttaşlar olmadan erdem [dolayısıyla Cumhuriyet] olmaz; yurttaşlar oluşturursanız her şeyiniz olur" sözünden esinlenen Jakobenler, toplumun tüm alanlarını baştan aşağı yeniden düzenlemek ve insanları (burjuvalara ya da burjuva sistemine özgü olduğunu söyledikleri) yozlaşmışlığın ya da Rousseau'nun deyişiyile "benlik sevgisinin", yani egoizmin, rekabetçiliğın, yükselme tutkusunun vb. pençesinden kurtarmak, kısacası onlara cumhuriyetçiliği özümsemelerini sağlayacak yeni bir zihinsel ve duygusal yapı aşılamağı gerektiğine inanıyorlardı. İşte ancak o zaman yurttaşlardan söz edilebilirdi. Ayrıca insanlar yurttaşlara dönüştürülünce Devrim'in ilkeleri de (özgürlük, eşitlik ve özellikle kardeşlik) tam anlamıyla hayata geçirilebilecekti. Örneğin Saint-Just, bu anlayışı, 15 Nisan 1794'te Konvansiyon'da verdiği söylevde "Sizin bir site kurmanız, birbirlerinin dostu, kardeşı olan konuksever yurttaşlar yaratmanız gerek", diyerek dile getirmekteydi.

"Eđitimin tüm gücüne gereksinim duyulan yer cumhuriyet yönetimidir", diyen Montesquieu gibi Jakobenler de, Cumhuriyet'i her bakımdan içselleştirmiş erdemli, ahlaklı, vatansever bir kuşağın yetiştirilmesi için okulun ne denli önemli bir araç olduğunu sık sık vurgulayıp bu yönde çeşitli projeler hazırladılar. Dahası kamusal eğitim, onlara göre sadece okulları

ve çocukları kapsamamalı, ayrıca tüm yurttaşlara da yönelik olmalıydı; bu nedenle de süreklilik arz etmeliydi. Okul, Saint-Just'ün ölümünden sonra *Institutions républicaines* (Cumhuriyetçi Kurumlar) adı altında yayımlanan el yazmalarında “Cumhuriyet’in ruhu” olarak nitelendirdiği kurumlardan yalnızca biriydi. Okullardan başka medeni hukukun ilgilendiği alanları, ekonomik ilişkileri, dini,¹⁶ sanatı, ulusal bayramları vb. düzenleyen kurumlar oluşturulmalıydı. Bu kurumlar sayesinde insanların hakları ve görevlerinin bilincinde olan yurttaşlara dönüşmeleri, Rousseau'nun dediği gibi “sevgiyle, tutkuyla, zorunlulukla vatansever olmaları” ve böylece Cumhuriyet’i bir yaşam biçimi olarak özümseyip sürdürmeleri sağlanacaktı.

Demek ki Jakobenler, Cumhuriyet’in tam anlamıyla kurulması için önce yurttaşlar oluşturmanın, yani Cumhuriyet’e uygun, Cumhuriyet’i yaşatacak ve onunla yaşayacak bir insan tipi yaratmanın gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Tabii bu yaklaşımlarının uzantısı da, “yeni bir halk yaratma” düşüncesine varıyordu. Örneğin Billaud-Varenne “Özgür kılmak istediğimiz halkı yeniden yaratmalıyız”, derken Lepeletier “Yeni bir halk yaratmanın gerekliliğine inandım” diye yazıyordu. Ama bu da yeterli değildi. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra sürdürülmesi için sürekli bir çaba harcanmalıydı. Daha açıkçası, yurttaşların bütünü anlamında halkın erdemden uzaklaşıp yozlaşmasının önüne geçmek için devlet eliyle ve kurumlar aracılığıyla sonu gelmeyen bir eğitim verilmeliydi. Bu anlamda Jakoben Cumhuriyet, halkın eşitliği, özgürlüğü ve kardeşliği uğrunda verilen ve hiç bitmeyen bir mücadeleydi.

Jakobenlerin Cumhuriyet’e yükledikleri özellikler yukarıda açıklanan görüşlerle sınırlı değildi. Robespierre, 5 Şubat 1794 tarihli meşhur söylevinde, amaçları olduğunu söylediği demokratik Cumhuriyet’i kurdukları takdirde “doğanın dileklerinin ve felsefenin verdiği sözlerin yerine getirilmiş” olacağını ileri sürdü. Bunun anlamı “birçok mucizenin gerçekleşmesiydi”. Erdemi özünde barındıran Cumhuriyet sayesinde gerçekleşecek bu “mucizeler”, özetle, kötü tutkuların bastırılmasıyla herkesin özgürlükten ve eşitlikten huzur içinde yararlanması; yurttaşın yöneticiye, yöneticinin halka, halkın da adalete itaat etmesi; ortak duyguları paylaşan tüm bireylerin refah içinde yaşaması; sanatın özgürlüğe hizmet etmesi ve ticaretin sadece kamusal zenginliği yaratmasıydı. Böylece Robespierre’in deyişiyle, Fransa’da “bencilliğin yerini ahlak, onurun yerini dürüstlük, törelerin yerini ilkeler, nezaket kurallarının yerini görevler, modanın zorbalığının yerini aklın hükmü, para aşkının yerini utku aşkı, şatafatın yerini gerçek, şehvetin can sıkıcılığının yerini mutluluğun cazibesi, sevimli, havai ve sefil bir halkın yerini yüce gönüllü, güçlü ve mutlu bir halk alacaktı”.

Bu bağlamda Saint-Just Cumhuriyet-mutluluk ilişkisi üzerinde önemle duruyordu. Birey için mutluluğu kimseye bağımlı olmadan gerekli geçim koşullarına sahip olmak ve erdemli, ahlaklı, basit bir yaşam sürmek olarak tanımlarken, aslında ortak mutluluğa vurgu yapıyordu. Daha açıkçası, Cumhuriyet'te bireysel mutluluklar ortak mutluluğa bağımlıydı ya da bir başka deyişle, halkın mutluluğunun sağlanmadığı bir durumda herhangi bir bireyin gerçekten mutlu olması, hatta mutluluk kavramının insanların kafasında oluşması olanaksızdı. Üstelik bu mutluluk anlayışı, Cumhuriyet'in içermesi gereken eşitliğe ekonomik bir boyut da kazandırmaktaydı. Çünkü Saint-Just "herkes toprak sahibi yapıldığında mutsuz insanın kalmayacağını" ileri sürüyordu. Billaud-Varenne ya da Gilbert Romme gibi Jakobenler de, mal mülkün dağılımının tüm yurttaşlar arasında eşit ya da en azından orantılı bir şekilde gerçekleştirilmesini savunuyorlardı.

Jakobenler, bir ideal devleti, bir ütopyayı andıran bu Cumhuriyet anlayışlarını hayata geçirmeyi başaramadılar. İktidardan düşmelerinin ve önemli isimlerinin giyotine gitmelerinin ardından Cumhuriyet rejimi, kısa bir süre daha varlığını devam ettirdi. Fakat Napoléon Bonaparte'ın iktidara el koymasıyla sonlanan bu Cumhuriyet, yapılan Direktuvar (*Directoire*) ve Konsüllük (*Consulat*) Anayasaları'nda açıkça görüldüğü üzere, demokratik olmanın çok uzağında, hatta yurttaşların büyük bir kısmının siyasal haklardan yoksun bırakılmış olması nedeniyle oligarşik bir niteliğe sahipti. Bununla birlikte Devrim boyunca ortaya atılmış olan (özellikle demokratik) cumhuriyetçi görüşler, başlarındaki monarşik yönetimleri silkip atmaya isteyen halklar için öykünülecek bir model olmayı yıllar boyunca sürdüreceklerdi.

Sonuç

Sonuç olarak cumhuriyetçi düşüncenin (ve tabii cumhuriyetçi yapıların) tarih içinde aristokratik-oligarşik bir anlayıştan demokratik bir anlayışa doğru evrildiği söylenebilir. XX. yüzyılın başlarından itibaren demokrasi yönünde büyük adımlar atılması sonucunda, yalnızca ABD, Fransa ya da Almanya gibi Cumhuriyetlerde değil, Krallık adını taşıyan İngiltere, İspanya ya da İskandinavya ülkelerinde demokrasi büyük ölçüde yerleşmiş gibi görünüyor. Tabii adında cumhuriyet sözcüğü bulunan çok sayıdaki devletin hemen hepsi de, en azından kâğıt üzerinde yani açıkçası anayasasında, ulus ya da halk egemenliği üzerinde temellendiği, genel oy ilkesi doğrultusunda kadınlara da siyasal haklar tanıdığı ve insan haklarını benimsediği için demokratik olduğu iddiasında. Ancak günümüzde hemen her yerde (ve genellikle sadece söylem düzeyinde) demokrasiye övgüler yağdırılırken ve bu çerçevede bireysel özgürlükler her şeyin üzerine çıkarılırken, cumhuriyetçi anlayıştan

gitgide uzaklaşılıyor mu? Ayrıca cumhuriyet sözcüğünün içi boşaltılıyorsa, bu durum demokratik yapılanmaya da olumsuz bir şekilde yansımıyor mu? Daha açıkçası, cumhuriyetçi değerler ortadan kalkıyorsa, her şeyden öte demokrasinin üzerinde temellenmesi gereken halk (ulus) egemenliği de gitgide anlamsızlaşmıyor mu?

Bu çalışmada ele alınan cumhuriyetin-cumhuriyetçiliğin üç momentinden hareket edildiğinde, (demokratik olsun ya da olmasın) her cumhuriyetin olmazsa olmaz üç temel ilke üzerine oturtulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü hem Polybios ve Cicero, hem Machiavelli, hem de Jakobenler cumhuriyetin hangi ilkeleri içermesi gerektiğini açıkça ortaya koymuşlardır. Bu üç ilke şunlardır:

1- Cumhuriyette siyasal iktidarın kişisizleşmiş olması gerekir. Dolayısıyla ülke yönetimi, ne ad altında olursa olsun, tek bir kişinin elinde şu ya da bu şekilde toplanmış olamaz.

2- Cumhuriyette devlet kamuya ait olduğundan siyasal iktidar ortak iyiliği, ortak yararı, ortak mutluluğu gözetip gerçekleştirmelidir. Dolayısıyla herhangi bir sınıfın, bir toplumsal kesimin ya da bir zümrenin ayrıcalıklı bir konumu olamaz.

3- Cumhuriyette yurttaşlar siyasal erdeme sahip olmalı, yani özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini benimseyip vatanın iyiliğini ve kamusal çıkarı her şeyin üzerinde tutmalıdırlar. Dolayısıyla insanların yurttaşlık bilincine sahip olmadıkları bir toplumda cumhuriyet de var olamaz.

Günümüzdeki tüm cumhuriyetlere baktığımızda, bu ilkelerin geçerli olduğunu ya da yaşatılmaya çalışıldığını söylemek mümkün müdür? Adı cumhuriyet olup da aslında bir “diktatör bozuntusunun” iş başında bulunduğu ülkeler bir yana, en demokratik ya da “kör total demokratik” denen cumhuriyetlerde bile iktidarın kişiselleşmesi yönünde ciddi bir eğilim bulunmaktadır. Bu eğilime başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinin uygulandığı cumhuriyetlerde daha sık rastlanıyorsa da, parlamenter sisteme sahip cumhuriyetler de bu gelişmenin tümüyle dışında kalmamışlardır. Bu ülkelerde yürütme erkinin daha güçlenmesi hedef alınarak, bu erkin en tepesinde bulunan kişi (Cumhurbaşkanı, Başkan ya da Başbakan) önemli yetkilerle donatılmaktadır. Maurice Duverger’in 1974’te yayımladığı kitabında bu konuyu ele almış olması ve “cumhuriyetçi monarşi”¹⁷ kavramını ortaya atmış olması boşuna değildir. Yürütme gücü başkanlarından bazılarının isimlerinden (Peronizm, Reaganizm, Putinizm ya da bir cumhuriyetin başbakanı olmamakla birlikte

Thatcherizm gibi) “izm”ler türetilmiş olması da boşuna değildir. Dolayısıyla iktidarın kişiselleşme olgusunun yaşandığı ülkelerin cumhuriyet rejiminden -en hafif tabirle- saptıkları, uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu olgu, demokrasinin sağlıklı ve doğru bir biçimde işlemlerini de engellemektedir.

Cumhuriyetin ikinci ilkesiyle üçüncü ilkesi arasında doğrudan bir bağlantı vardır; daha doğrusu bu iki ilke birbirini çağırır, dolayısıyla birlikte ele alınmalıdır. Jakobenlere göre cumhuriyetin baş düşmanı olan burjuva (yani kapitalist) değerlerin, yaşam tarzının neredeyse tüm dünyayı ele geçirdiği günümüzde, ne siyasal erdemden söz etmek mümkün, ne de ortak iyilikten. Cumhuriyet adını taşıyan hemen hemen tüm ülkelerde, insanların egoizme saplanıp kişisel-özel çıkarlar peşinden koştuğu, herkesin başkalarının üzerine basarak yükselmeye çalıştığı ve zenginleşmenin temel amaç haline geldiği görülüyor. “Paran kadar konuş” zihniyetinin hâkim olduğu bu toplumlarda, ayrıca ayrımcılık ve ötekileştirme sürüp gidiyor. İnsanlar (aynı devletin yurttaşı sayılsalar bile) etnik kökenlerine, renklerine, inançlarına, gelirlerine, siyasal görüşlerine vb. göre etiketlenip değerlendiriliyor. Böyle bir ortamda insanların birbirlerini dostları, kardeşleri gibi görmeleri şöyle dursun, eşitleri yurttaşlar olarak görmeleri bile imkânsız.

Bencilliğin, ayrımcılığın üzerinde yapılanan bu sistem, yine günümüz cumhuriyetlerinin çoğunda siyasal iktidar tarafından benimsenip pekiştiriliyor. Kamusal kurumların, alanların, binaların vb. devlet tarafından ya da devletin onayıyla halkın elinden alınıp belli kişilere tahsis edildiği bir ülkede ortak yararın, ortak iyiliğin bulunduğunu söylemek mümkün değil tabii ki. En basitinden bir örnek vermek gerekirse, “halk plajlara hücum etti, vatandaş denize giremedi” anlayışının uzantısı olarak kıyı şeritlerinin halka kapalı hale getirilip birilerine peşkeş çekilmesi tamamıyla cumhuriyetin ruhuna aykırı bir durum. Ayrıca Régis Debray’in dediği gibi “Devlet okulu-özel okul, birinci mevki-ikinci mevki, devlet hastanesi-özel hastane gibi ayrımların bulunduğu, bazı insanların diğerlerine göre ayrıcalıklı bir konumda bulunduğu bir Cumhuriyet’in, cumhuriyet adını hak etmeyeceği” de çok aşikâr. Bu durumda günümüz demokrasileri de halkın birçok bakımdan dışlandığı birer acayip *demos-kratos*!

Demek ki bu üç temel ilkenin, (Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti’nden Fransız Cumhuriyeti’ne, yüzyıllık geçmişi olan Türkiye Cumhuriyeti’nden Sudan Cumhuriyeti’ne kadar) dünyada yer alan tüm Cumhuriyetlerde ne kadar geçerli olup olmadığına bakıldığında, Cicero’nun kendi devleti hakkında sarf etmiş olduğu sözü bunların büyük çoğunluğunun her biri için de kullanılabilir: “Adı olup da kendisi olmayan Cumhuriyet”. Diğerleri için

ise, cumhuriyetçiliğin büyük yaralar alıp yıprandığı, dolayısıyla cumhuriyet sözünün artık pek fazla bir şey ifade etmediği söylenebilir.

Sonnotlar

¹ *Populus* sözcüğü, genellikle senatörler sınıfı (yani *patrici*'ler ya da soylular) dışında kalan diğer yurttaşlar toplamını ifade etmek için kullanılmaktaydı. Ancak bazen bu sözcüğe herhangi bir sınıfsal ayırım gözetilmeden tüm Roma yurttaşlarından oluşan halk anlamı da yükleniliyordu.

² Örneğin, büyük toprak sahibi *patrici*'ler, klanlar içerisindeki ayrıcalıklı konumları sayesinde toplumun bir kesimini kendilerine tâbi kılmışlardı. Bu ilişkide tâbi kılana *patronus*, tâbi kılınana da *cliens* (sığıntı, yanaşma) deniyordu. *Cliens*'ler her şeylerini borçlu oldukları *patronus*'ların (yani soyluların) sözünden dışarı çıkamazlar ve onların gösterdiği yönde oy kullanırlardı.

³ *Virtus* sözcüğü, çok daha sonraları Latinceyle şöyle ya da böyle bağlantılı Batı dillerinde (örneğin İtalyancada *virtù*, Fransızcada *vertu*, İspanyolcada *virtud*, İngilizcede *virtue* şeklinde) “erdem” anlamında kullanılacaktır.

⁴ 1527'de Medici'ler yeniden kovulunca Floransa'da yine Cumhuriyet kurulacak, fakat bu rejim ancak üç yıl ayakta kalabilecekti. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun askeri müdahalesi sonucunda Floransa Cumhuriyeti tarihten silinip yok olacak ve Floransa Alessandro Medici'nin yönetimi altında bir dükaliğe dönüşecekti.

⁵ Bu nedenle Machiavelli'den genellikle “Floransalı sekreter” olarak söz edilmektedir. Ben de zaman zaman bu deyişi kullanacağım.

⁶ Machiavelli, *fortuna* ve birazdan karşımıza çıkacak olan *virtù* kavramlarına *Discorsi*'den önce *Il Principe*'de yer verir. Türkçeye şans, yazgı ya da talih olarak çevrilebilecek olan *fortuna*'yı Machiavelli insani şeylerin kayganlığını, belirsizliğini, değişkenliğini ifade etmek için kullanır. Latinedeki *virtus*'tan türetilen *virtù* kavramına ise Machiavelli, (İtalyancada erdem olan anlamından farklı olarak) “insanın ya da halkın yaratıcı enerjisini harekete geçiren yetenek ve beceri” anlamını yükler; ayrıca bu yeteneğin “güç, kurnazlık, yiğitlik, cesaret, azim, kararlılık” gibi özellikleri de içinde barındığını belirtir. Ona göre siyasette başarılı olmanın temel koşulu, *virtù* sayesinde *fortuna*'yla çeşitli şekillerde baş etmeyi bilmektir.

⁷ Yürütme erkinin tepesinde iki konsüle yer verilmesini kastediyor.

⁸ Cumhuriyetler söz konusu olduğunda Machiavelli, *virtù* kavramına, daha önce belirtilen anlamından başka bir de “vatan sevgisini” ve “ortak çıkar tutkusunu” içeren bir yurttaşlık erdemi, bir cumhuriyetçi erdem anlamını yükler.

⁹ Machiavelli, bu düşüncesini, kitaplarında savunmadan önce henüz Onlar Kurulu sekreteryken gerçekleştirmeye çalışmış ve bu amaçla bir milis kuvvetinin kurulmasına ön ayak olmuştu. Ancak 1506'da oluşturulan bu milis, onun düşündüğü ordu değildi;

çünkü büyük ölçüde, yurttaşlık haklarından (yani siyasal haklardan) yoksun köylülerden oluşturulmuştu. Dolayısıyla silah altına alınan bu kişilerin Floransa burjuvazisinin Cumhuriyeti'ni yürekten savunmaları için bir nedenleri yoktu. Bu yüzden de bu milis kuvveti, her ne kadar 1509'da Pisa'nın fethedilmesinde etkili olmuşsa da, 1512 yılında Prato'da İspanyol askerleri tarafından bozguna uğratılmıştı.

¹⁰ Makyavelizm sözcüğüne “amaç için kötü araçları kullanmak” değil, “siyasal başarı için zorunluluk doğrultusunda davranmak, dolayısıyla gerekiyorsa kötülüğü seçmek” anlamı veriyorum.

¹¹ Anayasa'nın sadece 4. maddesinin 4. bölümünde, “Birleşik Devletler bu Birlikteki her eyalete Cumhuriyet türü yönetim şeklini garanti edecek” diyen bir ibare bulunmaktadır.

¹² Hatta başta Washington ve Jefferson olmak üzere kurucu babaların çoğunun köleleri vardı.

¹³ *Sans-culotte* sözcüğünün Türkçeye “baldırı çıplak” şeklindeki çevirisini doğru bulmuyorum. Çünkü o dönemde genellikle soyluların kullandıkları dizlere kadar bacakları saran *culotte* yerine bol pantolon giydikleri için *sans-culottes* (*culotte*'suzlar) olarak adlandırılan devrimci halk kesimi, toplumun en yoksul, en gariban kişilerinden değil, büyük ölçüde küçük burjuvalardan, daha açıkçası esnaftan, zanaatkârlardan ve küçük dükkân sahiplerinden oluşmaktaydı. Bu yüzden bu sözcüğü çevirmeden olduğu gibi kullanmayı tercih ettim.

¹⁴ Kulüpte çoğunluğu oluşturan ılımlı devrimciler, dilekçe yandaşlarına tepkilerini göstermek amacıyla 16 Temmuz sabahı kulüp binasını terk ettiler ve yakındaki Feuillant manastırına yerleştiler. Böylece Jakobenler ikiye bölünmüş oldu. Ayrılanlar bundan böyle Feuillant'lar olarak adlandırıldılar. Jakobenler ise giderek daha da radikalleşen bir yapılanma süreci içine girdiler.

¹⁵ Sömürgelerde uygulanan kölelik sistemi 4 Şubat 1794'te kaldırılacaktır.

¹⁶ Robespierre'in 7 Mayıs 1794'te ortaya attığı Yüce Varlık (Être suprême) kültü, dinsel alanın yeniden düzenlenmesi düşüncesinin bir sonucuydu. Kendi deyişiyle, devletin denetimi altında bulunan bu yeni din, “adalete yapılan sürekli bir çağrıdır, dolayısıyla toplumcu ve cumhuriyetçidir”. Ayrıca Machiavelli'nin dinden başka ordunun da cumhuriyet için ne denli önemli olduğunu vurgulayan görüşünü Jakobenler de benimsemişlerdi. Fransız ordusu 1793'te tam anlamıyla bir “ulusal ordu”, bir “yurttaşlar ordusu” halini almış, savaş ise tüm halkın uğraşı olmuştu. Bununla ilgili olarak Clausewitz, *Savaş Üzerine* adlı yapıtında, “Savaş birdenbire bir halkın, hepsi de kendisini devletin yurttaşı olarak gören 30 milyon nüfuslu bir halkın işi oluverdi” diye yazmaktadır. Demek ki Jakobenler de, (tıpkı Polybios, Cicero ve Machiavelli gibi) doğru bir şekilde düzenlenen dinin ve ordunun, insanlara siyasal erdem aşılıyarak, cumhuriyetçi değerlerin, ilkelerin özümsemesine katkıda bulunarak ve yurttaşların birlik ve dayanışma içinde olmalarını sağlayarak Cumhuriyet'in kurulup sürdürülmesinde önemli bir işlev gördüğüne inanıyorlardı.

¹⁷ Maurice Duverger'nin bu kitabı *La Monarchie républicaine ou comment les démocraties se donnent des rois* adını taşımaktadır. Türkçeye *Seçimle Gelen Krallar* adı altında çevrilmiştir.

Seçilmiş Kaynakça

Ağaoğulları M A (der) (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağaoğulları M A (2020). *Fransız Devrimi'nde Siyasal Düşünceler ve Mücadeleler 1789-1794*. Cilt 1: Özgürlüğün İcadı, Cilt 2: Cumhuriyetin Sarsıntıları, Cilt 3: Jakobenlerin İktidarı. Ankara: Dipnot Yayınları.

Akal C B (hzy) (2012). *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*. Ankara: Dost Kitabevi.

Alletz E (1842). *Discours sur la puissance et la ruine de la République de Venise*, Librairie de Parent-Desparres, Paris. (gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k648200.pdf)

Audier S (2006). *Cumhuriyet Kuramları*. Çev. İ Yerguz, İstanbul: İletişim Yayınları.

Boutier J ve Sintomer Y (2014). "La République de Florence (12e-16e siècle)", *Revue Française de Science Politique*, 6 (64). (cairn.info/revue-francaise-de-science-politique-2014-6.htm)

Cicéron (1965). *De la République. Des Lois*. Paris: Garnier-Flammarion.

Collin F (2010). "Cicéron et la conception romaine de la République", *Rome et la République, Actes de l'Arelap*, L'Arelap, Paris 3-Sorbonne, Paris. (academia.edu/40691696/Cicéron_et_la_conception_romaine_de_la_République)

Colonna D G ve Frappet R (1980). *L'art politique chez Machiavel*. Paris: Vrin.

Debray R (1989). *Que vive la république*. Paris: Editions Odile Jacob.

Giboin C (2014). "La vertu de Machiavel", *Cahiers Philosophiques*, No 139. (cairn.info/revue-cahiers-philosophiques1-2014-4-page-74.htm)

Lacorne D (1992). "Mémoire et amnésie: les fondateurs de la République américaine, Montesquieu et le modèle politique romain", *Revue Française de Science Politique*.

Lefort C(1986). *Le travail de l'oeuvre Machiavel*. Paris: Gallimard.

Machiavelli (1972). *Le Prince*. Paris: Librairie Générale Française.

Machiavelli (1985). *Discours sur la première décade de Tite-Live*. Paris: Flammarion.

Machiavelli N (t.y.). *Floransa'da Komplolar ve Karşı Komplolar Tarihi*. Çev. A B Hasan, İstanbul: Özne Yayınları.

- Machiavelli N (1999). *Savaş Sanatı*. Çev. A B Hasan, İstanbul: Özne Yayınları.
- Ménissier T (2006). République, ordre collectif et liberté civile. İçinde: M Gaille-Nikodimov (der), *Lectures de Machiavel*, Paris: Thierry Ménissier, Ellipses. (shs.hal.science/halshs-01653671/document)
- Michel A (1990). "Cicéron et la crise de la République romaine", *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, No 2. (persee.fr/doc/bude_0004-5527_1990_num_1_2_1427)
- Monnier R (2001). "'Démocratie représentative' ou 'republique démocratique': de la querelle des mots (République) à la querelle des anciens et des modernes", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 325. (<http://ahrf.revues.org/430>)
- Monnier R (2003). "Républicanisme et Révolution française", *French Historical Studies*, Duke University Press, Cilt 26, No 1. (faculty.chass.ncsu.edu/marchi/FLF401/republicanism_and_revolution.pdf)
- Montesquieu(1927). *De l'esprit des lois*. Cilt 2, Paris: Librairie Garnier Frères.
- Nicolet C (1982). *L'idée républicaine en France*. Paris: Éditions Gallimard.
- Petit P (1998). *Cumhuriyetçilik: Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*. Çev. A Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Polybe (1730). *Histoire de Polybe*, tome 6, Aux Dépens de la Compagnie, Amsterdam. (gallica, bnf.fr/ark:/12148/bpt6k994189k/f7.item)
- Robespierre (1973-1974). *Textes choisis*, Cilt 3, Paris: Éditions Sociales.
- Rousseau J J (1977). *Du contrat social*. Paris: Éditions du Seuil.
- Saint- Just (1968). *Œuvres choisis*. Paris: Gallimard-Idées.
- Taddei I (2004). Le système politique florentin au XVe siècle. İçinde: J Boutier, S Landi ve O Rouchon (der), *Florence et la Toscane, XIve-XIXe siècles: Les dynamiques d'un État italien*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes. (boks.openedition.org/pur/15775)
- Titus L (1992-2002). *Roma Tarihi*. Cilt 7. Çev. S Şenbark, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tunçay M (der) (1969). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-1: Eski ve Orta Çağlar*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Vivanti C (2007). *Machiavel ou les temps de la politique*. Paris: Éditions Desjonquères.
- Vovelle M (der) (1994). *Révolution et République: L'exception française*. Paris: Éditions Kimé.